

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Природничий факультет

Кафедра географії та методики її викладання

Лісовський А.С., Матуз О.В., Матвійчук Б.В.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ»

Кам'янець-Подільський
2026

УДК 574.9 (075.8)
ББК 28.085я73
М 54

*Рекомендовано до друку кафедрою географії та методики її викладання
Природничо-економічного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
(протокол № 3 від 27 лютого 2026 року)*

Рецензенти:

Лисак В.Ю. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Касіяник І.П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Гарбар В.В. – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Лісовський А.С., Матуз О.В., Матвійчук Б.В.

М 54 Методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи з освітнього компоненту «Сучасні демографічні проблеми». – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Апостроф», 2-е вид., допов. – 2026 – 116 с.

Методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи з освітнього компоненту «Сучасні демографічні проблеми» підготовлений відповідно до навчальної та робочої програми дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» для здобувачів вищої освіти денної і заочної форми здобуття освіти. Видання містить загальні методичні рекомендації, розподіл часу за модулями і змістовими модулями та форми навчальної роботи здобувача вищої освіти, методичні рекомендації по підготовці до лекційних та практичних занять, методичні рекомендації до організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, список рекомендованих основних літературних джерел, дидактичні матеріали.

Використання навчального видання забезпечить високий рівень засвоєння теоретичних і практичних основ сучасної демографії, сприятиме формуванню системного розуміння демографічних процесів та їх соціально-економічних наслідків. Видання поглибить знання здобувачів вищої освіти щодо глобальних і національних демографічних викликів, розвитку навичок аналізу статистичних даних, прогнозування демографічних змін та оцінювання ефективності демографічної політики. Його застосування сприятиме розвитку аналітичного мислення, здатності приймати обґрунтовані рішення у сфері регулювання демографічних процесів та формуванню професійних компетентностей, необхідних для майбутньої практичної діяльності.

УДК 574.9 (075.8)
ББК 28.085я7
©Лісовський А.С., 2026
©Матуз О.В., 2026
©Матвійчук Б.В., 2026

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Мета й завдання вивчення дисципліни	6
2. Загальні методичні рекомендації.....	8
3. Розподіл часу за модулями і змістовими модулями та форми навчальної роботи студента	10
4. Методичні рекомендації до опрацювання лекційного матеріалу	11
5. Методичні рекомендації по підготовці до практичних занять.....	17
6. Методичні рекомендації по організації самостійної роботи студентів	53
7. Тестові завдання до ЗМ 1 «Демографічні процеси в суспільстві».....	61
Список рекомендованих джерел.....	102
Дидактичні матеріали	107

ВСТУП

У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом глобалізації, міграційних криз, урбанізації та кліматичних змін, людина залишається головним виміром і рушієм усіх процесів. Демографія – це комплексна наука, яка лежить на стику економіки, соціології, політології та медицини.

Вивчення цієї освітнього компонента є важливим для здобувачів вищої освіти з ключових причин:

1. Розуміння глобального контексту. Курс дає можливість побачити масштабну картину світу: чому одні регіони переживають демографічний вибух, а інші – стрімко старіють. Це дозволяє майбутнім фахівцям мислити глобально та розуміти витoki сучасних міжнародних конфліктів, економічних дисбалансів та міграційних потоків.

2. Аналіз та розв'язання кризових викликів України. Для українських студентів цей курс має особливе, стратегічне значення. Наша країна сьогодні проходить крізь безпрецедентні демографічні випробування – відтік населення, зниження народжуваності, деформацію статево-вікової структури. Знання демографії допомагає не просто констатувати кризу, а шукати науково обґрунтовані шляхи для повоєнного відновлення та збереження людського капіталу країни.

3. Базовий інструмент для бізнесу та управління. Жодна успішна державна реформа (пенсійна, медична, освітня) і жоден масштабний бізнес-проект не можуть бути реалізовані без демографічного аналізу. Студенти вчаться розуміти, як зміни в структурі населення вплинуть на ринок праці, купівельну спроможність, попит на житло чи соціальні послуги через 10, 20 чи 50 років.

4. Розвиток soft skills. Курс розвиває потужне аналітичне та критичне мислення. Здобувачі вищої освіти опановують прикладні навички: роботу з статистичними даними, методологію прогнозування (зокрема, перспективні розрахунки чисельності населення) та моделювання суспільних процесів.

5. Формування стратегічного бачення. Демографія вчить дивитися далеко вперед. Вона позбавляє ілюзій короткострокового планування і змушує бачити довгострокові наслідки сьогоднішніх рішень – як на рівні окремої компанії чи міста, так і на рівні цілої держави.

Опанування освітнього компонента «Сучасні демографічні проблеми» дозволяє здобувачам вищої освіти сформуванати цілісний погляд на світ, де кожне соціально-економічне чи політичне явище розглядається крізь призму людського потенціалу.

Знання закономірностей відтворення населення, міграційних процесів та трансформації інституту сім'ї допомагають глибше розуміти природу сучасних криз і бачити приховані взаємозв'язки між чисельністю населення та економічним прогресом.

1. МЕТА Й ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання освітнього компоненту «Сучасні демографічні проблеми» є формування у здобувачів вищої освіти системного розуміння демографічних процесів сучасності, їх соціально-економічних наслідків та глобальних тенденцій розвитку населення.

Курс спрямований на розвиток аналітичного мислення, навичок оцінювання демографічної ситуації, прогнозування змін і розроблення рекомендацій для ефективної демографічної політики.

Основними завданнями вивчення освітнього компоненту «Сучасні демографічні проблеми» є:

- ✓ сформувати у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про загальну теорію народонаселення як теоретичну основу демографії, її об'єкт, предмет, методи дослідження та місце у системі суспільних наук;
- ✓ розкрити етапи становлення і розвитку демографії як науки, її сучасну структуру та міждисциплінарні зв'язки;
- ✓ поглибити знання про ключові демографічні процеси – народжуваність, смертність, тривалість життя – як визначальні категорії відтворення населення, а також роль сім'ї у демографічних дослідженнях;
- ✓ вивчити сучасні процеси та тенденції міжнародної міграції населення, їх причини, наслідки та вплив на соціально-економічний розвиток;
- ✓ розкрити взаємозв'язок демографічних і соціально-економічних процесів, проаналізувати їх взаємовплив у глобальному та національному вимірах;
- ✓ узагальнити знання про глобальні демографічні тенденції сучасності та особливості демографічного розвитку різних регіонів світу;
- ✓ дослідити актуальні демографічні виклики України, визначити їх причини, наслідки та можливі шляхи подолання;
- ✓ оволодіти методами та інструментами демографічного аналізу, навчитися працювати зі статистичними даними, здійснювати їх обробку,

узагальнення та інтерпретацію;

✓ засвоїти методологію та практику демографічного прогнозування, навчитися оцінювати перспективи демографічного розвитку;

✓ сформувати навички самостійної роботи з науковою та статистичною інформацією, вміння аналізувати демографічні процеси та явища у світі та в Україні;

✓ розвинути здатність виявляти сучасні демографічні проблеми, обґрунтовувати напрями демографічної політики та приймати обґрунтовані рішення у сфері регулювання демографічних процесів.

2. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ході вивчення освітнього компоненту здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- ✓ теоретичні засади загальної теорії народонаселення та її роль у формуванні сучасної демографії;
- ✓ етапи становлення і розвитку демографії як науки, основні наукові школи та концепції; сутність і взаємозв'язок основних демографічних процесів: народжуваності, смертності, тривалості життя;
- ✓ роль сім'ї як базового елемента відтворення населення та об'єкта демографічного аналізу;
- ✓ закономірності, причини та наслідки сучасних міжнародних міграційних процесів;
- ✓ механізми взаємодії демографічних і соціально-економічних процесів;
- ✓ сучасні глобальні демографічні тенденції та їх регіональні особливості;
- ✓ основні демографічні проблеми та виклики України в умовах сучасних трансформацій; методи збору, оброблення та аналізу демографічної інформації;
- ✓ методологічні підходи до демографічного прогнозування та моделювання.

вміти:

- ✓ оперувати основними поняттями та категоріями демографії, застосовувати їх у практичній діяльності;
- ✓ аналізувати історичні та сучасні демографічні процеси і тенденції; оцінювати рівні народжуваності, смертності, природного та механічного руху населення;
- ✓ характеризувати структуру сім'ї та її вплив на демографічні процеси; досліджувати міграційні процеси, визначати їх причини та наслідки;

- ✓ аналізувати взаємозв'язок демографічних і соціально-економічних явищ; здійснювати порівняльний аналіз демографічних тенденцій у різних країнах та регіонах;

- ✓ оцінювати сучасні демографічні виклики України та пропонувати можливі шляхи їх вирішення;

- ✓ застосовувати статистичні методи для оброблення демографічних даних, розраховувати основні показники; будувати демографічні прогнози та інтерпретувати їх результати.

Тематичний план освітнього компоненту «Сучасні демографічні проблеми» складається із змістового модуля: 1. Демографічні процеси в суспільстві.

Навчальний процес здійснюється у таких формах: лекційні, практичні заняття, самостійна робота студента, контрольні заходи.

Програма освітнього компоненту складається із змістового модуля: «Демографічні процеси в суспільстві».

Форма підсумкового контролю – залік.

3. РОЗПОДІЛ ЧАСУ ЗА МОДУЛЯМИ І ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ ТА ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Розподіл часу за модулями і змістовими модулями для здобувачів вищої освіти денної форми здобуття освіти з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» наводиться в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Розподіл часу за модулями і змістовними модулями для здобувачів вищої освіти денної форми здобуття освіти з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми».

Модулі (семестри) та змістові модулі	Усього, годин	Форми навчальної роботи		
		Лекційні заняття	Практичні роботи	Самостійна робота здобувачів вищої освіти
ЗМ 1. Демографічні процеси в суспільстві	40	20	20	80
<i>Разом</i>	<i>40</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>80</i>

4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Змістовий модуль 1. Демографічні процеси в суспільстві

Тема 1. Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії

Сутність загальної теорії народонаселення. Категорії загальної теорії. Сутність та види руху населення.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Сутність і зміст загальної теорії народонаселення.
2. Передумови формування системи знань про народонаселення.
3. Структура системи знань про народонаселення.
4. Завдання окремих наук у вивченні народонаселення.
5. Значення філософії у формуванні загальної теорії народонаселення.
6. Основні категорії загальної теорії народонаселення: народонаселення (населення), якість народонаселення, розвиток народонаселення, відтворення населення.
7. Види руху населення. Їх сутність.
8. Значення загальної теорії народонаселення для розвитку демографії.

Рекомендовані джерела: 5,12,16,28,38.

Тема 2. Історія виникнення і розвитку демографії як науки

Погляди вчених Стародавнього часу на демографічні проблеми. Розвиток науки про народонаселення у період Середньовіччя. Розвиток демографії у період Нового часу. Демографічні дослідження у ХХ – на початку ХХІ століть. Теорія демографічного переходу.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Оцінка демографічних проблем у Стародавньому Китаї та Античній Греції.
2. Погляди вчених епохи Середньовіччя стосовно питань демографії.

3. Проблема оптимальної кількості населення у світлі праць вчених XVIII – XIX століття, оцінка аргументної бази Т.Мальтуса, сутність антимальтузіанства.
4. Значення досліджень проблеми смертності в XIX столітті. Яким змінам дали поштовх ці дослідження?
5. Демографічні дослідження у XX столітті, видатні демографи України і світу.

Рекомендовані джерела: 7,10,22,37,46.

Тема 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія

Демографічне поняття народжуваності. Репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація. Проблема народжуваності в Україні. Вимірювання народжуваності. Міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Причинно-наслідкова зумовленість формування репродуктивної мотивації, репродуктивної установки і репродуктивної поведінки.
2. Види репродуктивних мотивів, властивих певним історичним періодам.
3. Досвід зарубіжних країн у проведенні демографічної політики, спрямованої на підвищення рівня народжуваності.
4. Способи статистичного аналізу народжуваності.
5. Проблема народжуваності в Україні.
6. Прогностичні оцінки щодо рівня народжуваності в країнах світу у найближчому майбутньому.

Рекомендовані джерела: 11,12,14,29,40.

Тема 4. Сім'я у системі демографічних досліджень

Демографічні поняття шлюб, сім'я, шлюбність. Шлюбний ринок, шлюбне коло, шлюбний вибір. Етапи (фази) розвитку сім'ї. Вимірювання шлюбності. Проблема шлюбності в Україні. Розлучення.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Шлюб, шлюбність та шлюбна поведінка.
2. Сутність поняття “сім'я”, життєвий цикл сім'ї.
3. Функції сім'ї, типи сімей.
4. Сімейний склад населення.
5. Основні чинники демографічного розвитку сім'ї.
6. Сучасні тенденції розвитку сім'ї.

Рекомендовані джерела: 4,9,22,37,44.

Тема 5. Сучасні процеси та тенденції міжнародної міграції населення

Формування української діаспори. Міграційна мотивація, міграційна установка, міграційна поведінка. Стадії міграції. Міграційна когорта. Міграційні потоки.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Демографічна оцінка Великого переселення народів у IV-VI століттях.
2. Економічні та політичні передумови міграції в XIX-XX століттях.
3. Статистична характеристика української діаспори в світі.
4. Вплив міграції на соціальну структуру населення (на прикладі України або однієї з провідних країн світу).

Рекомендовані джерела: 7,11,21,35,43.

Тема 6. Взаємодія демографічних і соціально-економічних процесів

Уявлення про взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку в працях філософів та науковців. Основні напрями вивчення механізмів взаємозв'язку економічних та демографічних процесів. Принципи взаємозв'язку демографічних і соціально-економічних процесів.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Сутність різних поглядів на взаємозв'язок демографічних та соціально-економічних процесів.
2. Необхідність урахування на сучасному етапі демографічних чинників у соціально-економічному розвитку.
3. Сутність та переваги економіко-демографічного моделювання.
4. Мікро- та макрорівень вивчення взаємозв'язку демографічного та соціально-економічного розвитку.
5. Механізм впливу демографічних чинників на ринок праці.
6. Основні методологічні положення, які слід враховувати під час вивчення взаємозв'язків демографічних і соціально-економічних процесів.

Рекомендовані джерела: 1,3,25,37,50.

Тема 7. Глобальні демографічні тенденції сучасності

Чисельність і темпи росту населення світу. Народжуваність, шлюби і позашлюбні союзи та планування сім'ї. Смертність, в тому числі від ВІЛ/СНІДу. Міжнародна міграція. Підлітки і молодь. Старіння населення. Урбанізація і ріст міст.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Особливості динаміки кількості населення світу.
2. Сутність та значення якості населення в контексті суспільного прогресу.
3. Сутність та призначення показника “індекс розвитку людського потенціалу”.
4. Характеристика розподілу країн світу за індексом розвитку людського потенціалу.
5. Регіональні особливості динаміки чисельності населення, народжуваності та смертності в Україні.
6. Тенденції динаміки вікової структури населення України та окремих країн світу.

Рекомендовані джерела: 16,20,22,30,40.

Тема 8. Актуальні демографічні виклики України

Чисельність населення України. Проблема народжуваності в Україні. Проблема дитячої смертності в Україні. Проблема смертності населення в Україні. Середня тривалість життя населення в Україні. Природний приріст. Статевий і віковий склад населення.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Чисельність населення України.
2. Проблема народжуваності в Україні.
3. Проблема дитячої смертності в Україні.
4. Проблема смертності населення в Україні.
5. Середня тривалість життя населення в Україні.
6. Природний приріст.
7. Статевий і віковий склад населення.
8. Шлюбність і сімейний склад населення в Україні.

Рекомендовані джерела: 1, 5, 7, 12, 21.

Тема 9. Методи та інструменти демографічного аналізу

Сутність, мета та завдання демографічного аналізу. Основні методичні положення демографічного аналізу, вимоги до демографічної інформації. Основні методи демографічного аналізу — сутність та особливості використання.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте основні методичні положення демографічного аналізу.
2. Розкрийте основні вимоги до демографічної інформації.
3. Який показний є найбільш вживаним у демографічному аналізі?
4. Охарактеризуйте статистичні методи, що застосовуються в демографічному аналізі.
5. Охарактеризуйте математичні моделі, що застосовуються в демографічному аналізі.

6. Охарактеризуйте соціологічні методи, що застосовуються в демографічному аналізі.
7. Охарактеризуйте графоаналітичні методи, що застосовуються в демографічному аналізі.

Рекомендовані джерела: 16,21,25,30,36.

Тема 10. Методологія та практика демографічного прогнозування

Сутність та види демографічного прогнозу. Методи демографічного прогнозування. Достовірність демографічного прогнозу. Сутність методу компонент та “пересування віків”. Практичне використання демографічних прогнозів.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Коли в Україні почали систематично розробляти демографічні прогнози?
2. Які державні організації в Україні здійснюють демографічні прогнози?
3. Що є важливим при розробці демографічних прогнозів?
4. Охарактеризуйте основні напрямки сучасного демографічного прогнозування.
5. Назвіть та проаналізуйте демографічні прогнози за характером.
6. Варіанти прогнозів.
7. Розкрийте загальну схему перспективного розрахунку кількості населення за методом «пересування віків».

Рекомендовані джерела: 2, 9,14, 25,30.

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ПІДГОТОВЦІ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття – форма навчального заняття, спрямованого на формування вмінь та навичок виконання певних видів роботи.

За кожною темою дисципліни проводяться практичні заняття (табл. 4.1), на яких організовується обговорення зі студентами питань з тем, визначених робочою навчальною програмою, формуються вміння та навички застосування окремих положень навчальної дисципліни шляхом індивідуального та групового виконання відповідно сформованих завдань.

Проведення практичних занять базується на попередньо підготовленому матеріалі – самостійна робота здобувача вищої освіти.

Оцінки, отримані студентом під час практичних і семінарських занять враховуються при виставленні поточної оцінки за змістовими модулями з навчальної дисципліни «Сучасні демографічні проблеми».

Таблиця 4.1 – План проведення практичних занять із дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» для денної форми навчання.

Зміст	Кількість годин
	Денна форма
<i>ЗМ1 Демографічні процеси в суспільстві</i>	20
Практичне заняття з теми 1. Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії	2
Практичне заняття з теми 2. Історія виникнення і розвитку демографії як науки	2
Практичне заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія	2
Практичне заняття з теми 4. Сім'я у системі демографічних досліджень	2
Практичне заняття з теми 5. Сучасні процеси та тенденції міжнародної міграції населення	2
Практичне заняття з теми 6. Взаємодія демографічних і соціально-економічних процесів	2

Практичне заняття з теми 7. Глобальні демографічні тенденції сучасності	2
Практичне заняття з теми 8. Актуальні демографічні виклики України	2
Практичне заняття з теми 9. Методи та інструменти демографічного аналізу	2
Практичне заняття з теми 10. Методологія та практика демографічного прогнозування	2
Всього	20

ЗМ 1. Демографічні процеси в суспільстві

Практичне заняття з теми 1. Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії

Навчальні цілі: *Знати:* сутність і зміст загальної теорії народонаселення; завдання окремих наук у вивченні народонаселення; види руху населення та їх сутність; *вміти:* аналізувати основні категорії загальної теорії народонаселення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Чому загальна теорія народонаселення є теоретичною основою демографії?
2. Які історичні передумови, сприяли виникненню знань про народонаселення
3. Як змінювалося розуміння поняття «населення» в різні історичні періоди?
4. Взаємозв'язок демографії з іншими науками
5. Яке значення має філософія для розвитку демографічної думки?
6. Які чинники впливають на відтворення населення?
7. Відмінність між природним, механічним і соціальним рухом населення.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Для кожної із зазначених наук (економіка, соціологія, статистика, географія, історія) виділіть її специфічний «кут зору» на людину та суспільство. Покажіть точки перетину. Наприклад, пояснюючи роль *історії*, зазначте, як історичні події (війни, революції, реформи) змінюють демографічну поведінку. Описуючи *географію*, зацентуйте увагу на нерівномірності розселення та

природних чинниках. У тексті відповіді обов'язково зазначте, який саме інструментарій демографія запозичує у кожної науки (наприклад, математичний апарат і методи збору даних – у *статистики*, вивчення мотивів та цінностей – у *соціології*).

2. Дайте чітке наукове визначення кожному виду руху: *природному* (зміна чисельності через народжуваність та смертність), *механічному* (переміщення через кордони або території, тобто міграція) та *соціальному* (зміна людиною свого статусу, професії, освіти). Вимога до прикладів: приклади мають бути конкретними та відображати сучасні реалії суспільства.

Зразок для самоперевірки: Прикладом механічного руху є масовий виїзд українських біженців за кордон після 2022 року; прикладом соціального руху – перехід особи з верстви «студентство» до верстви «наймані працівники» після закінчення університету.

3. Схему можна виконати у текстовому вигляді (як дворівневий ієрархічний список) або графічно (використовуючи інструменти SmartArt у MS Word, інфографіку чи блоки). У центрі або на вершині схеми має знаходитися об'єкт – *Народонаселення*. Від нього мають іти стрілки до наук-дослідників.

Для кожного блоку (науки) всередині схеми або безпосередньо під ним у дужках запишіть коротке формулювання предмета дослідження.

4. Порівняйте отримані абсолютні значення міграційного та природного приростів. Напишіть текстове пояснення: який саме фактор (динаміка народжуваності/смертності чи міграційні потоки) виявився сильнішим та став головним драйвером зміни чисельності населення в зазначеному регіоні.

Контрольні завдання:

1. Поясніть роль демографії, економіки, соціології, статистики, географії та історії у вивченні народонаселення.
2. Охарактеризуйте основні види руху населення: природний; механічний; соціальний. Наведіть приклади кожного виду руху.
3. Складіть логічну схему «Науки, що вивчають народонаселення», вказавши для кожної науки предмет її дослідження.

4. Ситуаційне завдання. У регіоні за рік: прибуло 4 500 осіб; вибуло 3 200 осіб; народилося 8 000 осіб; померло 7 500 осіб.

5. Визначте:

- ✓ міграційний приріст населення;
- ✓ природний приріст населення;
- ✓ загальний приріст населення;
- ✓ які види руху населення вплинули на зміну чисельності населення найбільше?

***Практичне заняття з теми 2. Історія виникнення і
розвитку демографії як науки***

Навчальні цілі: **Знати:** історію виникнення і розвитку демографії як науки; **вміти:** досліджувати етапи становлення «демографії»; аналізувати внесок вчених у розвиток демографії.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Погляди вчених Стародавнього часу на демографічні проблеми.
2. Розвиток науки про народонаселення у період Середньовіччя.
3. Розвиток демографії у період Нового часу.
4. Демографічні дослідження у ХХ – на початку ХХІ століть.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

Підготовка до виконання контрольних завдань з історії розвитку демографії передбачає ґрунтовне вивчення еволюції наукових поглядів на народонаселення, починаючи від найдавніших часів і до становлення демографії як самостійної науки. Для успішного виконання завдань необхідно не лише засвоїти основні факти, дати та імена вчених, а й зрозуміти причини виникнення тих чи інших демографічних концепцій, їхній зв'язок із суспільними умовами відповідної історичної епохи та вплив на подальший розвиток науки.

Працюючи над першим завданням, студенту слід звернути увагу на те, що демографічні уявлення виникли задовго до появи демографії як окремої галузі знань. У країнах Стародавнього Сходу, Давній Греції та Давньому Римі питання чисельності населення розглядалися у зв'язку з потребами державного управління, військової могутності та господарського розвитку.

Особливу увагу необхідно приділити поглядам Платон, який обґрунтовував необхідність підтримання оптимальної чисельності населення держави, та Арістотель, котрий вважав надмірне зростання населення джерелом соціальних проблем і виступав за його регулювання.

Важливо також розглянути ідеї Конфуцій, який наголошував на необхідності гармонійного співвідношення між чисельністю населення та

ресурсами держави. Під час підготовки відповіді доцільно проаналізувати соціально-економічні умови, які впливали на формування цих поглядів, та показати їх значення для подальшого розвитку демографічної думки.

Виконуючи друге завдання, необхідно детально опрацювати теорію народонаселення Томас Роберт Мальтус, викладену в його праці Дослід про закон народонаселення. Підготовка має бути спрямована на розуміння основної ідеї вченого про те, що населення за сприятливих умов має тенденцію зростати швидше, ніж засоби існування.

Важливо з'ясувати, які чинники, на думку Мальтуса, стримують зростання населення, а також оцінити значення його концепції для формування демографії як науки.

У процесі підготовки варто звернути увагу на те, що, незважаючи на критику багатьох положень теорії, вона започаткувала систематичне наукове вивчення закономірностей відтворення населення та сприяла розвитку демографічного прогнозування. Для повного розкриття теми рекомендується проаналізувати як позитивний вплив мальтузіанських ідей на розвиток науки, так і їхні обмеження з позицій сучасної демографії.

Під час підготовки до третього завдання необхідно враховувати, що в епоху Середньовіччя демографія ще не існувала як самостійна наука. Уявлення про народонаселення формувалися під впливом релігійних, філософських та політичних поглядів того часу.

Особливу увагу слід приділити ролі церкви, яка розглядала сім'ю та народжуваність переважно через призму моральних і релігійних норм. Важливо також проаналізувати вплив воєн, голоду, епідемій і міграцій на чисельність населення та формування демографічних уявлень. Значний вплив на розвиток поглядів про народонаселення мала Чорна смерть, що призвела до різкого скорочення населення Європи та привернула увагу до проблем відтворення населення.

У відповіді необхідно показати, що хоча наукових досліджень у сучасному розумінні ще не проводилося, саме в цей період накопичувалися

відомості про населення, удосконалювалися форми його обліку та створювалися передумови для виникнення демографічної науки в майбутньому.

Готуючись до четвертого завдання, студенту слід систематизувати матеріал у хронологічній послідовності та визначити основні етапи розвитку демографії. Особливу увагу необхідно звернути на внесок учених, які заклали підвалини сучасної демографії. Важливо простежити розвиток науки від філософських роздумів мислителів Стародавнього світу до появи статистичних методів дослідження населення в Новий час. Доцільно розглянути діяльність Джон Граунт, який першим здійснив науковий аналіз даних про смертність, а також Едмунд Галлей, котрий створив одну з перших таблиць смертності. Важливим етапом є поява праць Мальтуса наприкінці XVIII століття та введення терміна «демографія» французьким ученим Ашіль Гійяр у середині XIX століття. Під час складання таблиці слід не лише вказувати дати та прізвища дослідників, а й коротко характеризувати їхній внесок у розвиток науки.

У процесі підготовки до всіх контрольних завдань рекомендується використовувати порівняльний та історичний підходи, встановлюючи зв'язки між суспільними умовами певної епохи та розвитком демографічних знань.

Особливу увагу варто приділити причинно-наслідковим зв'язкам між економічним розвитком суспільства, соціальною структурою, політичною організацією держави та процесами відтворення населення. Такий підхід дозволить не лише відтворити фактичний матеріал, а й продемонструвати глибоке розуміння закономірностей становлення демографії як науки. Відповіді повинні бути логічними, послідовними, науково обґрунтованими та містити узагальнюючі висновки щодо значення кожного історичного етапу для розвитку сучасних демографічних досліджень.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте погляди мислителів Стародавнього світу на проблеми народонаселення.

2. Розкрийте значення теорії народонаселення Томаса Мальтуса для розвитку демографії.
3. Охарактеризуйте особливості розвитку науки про народонаселення в період Середньовіччя.
Які чинники впливали на формування демографічних уявлень?
4. Складіть хронологічну таблицю розвитку демографії. Вкажіть основні етапи, дати, учених та їхній внесок у розвиток науки.

Практичне заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія

Навчальні цілі: *Знати:* поняття: репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація, тривалість життя; **вміти:** аналізувати чинники, що впливають на народжуваність та смертність; процес постаріння суспільства; міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Демографічне поняття народжуваності. Репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація.
2. Вимірювання народжуваності.
3. Міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.
4. Поняття тривалості життя.
5. Біологічний вік людини.
6. Екзогенні причини смертності. Чинники, які зумовили перехід до ендогенної смертності.
7. Процес постаріння суспільства.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Характеристика основних чинників народжуваності».

Розділіть аналіз суворо за трьома групами факторів. Для кожної групи наведіть щонайменше 2–3 конкретні приклади:

Соціально-економічні: рівень доходів та стабільність заробітку, доступність власного житла для молодих сімей, рівень зайнятості жінок та розвиток інфраструктури з догляду за дітьми (дитячі садки, гнучкі графіки роботи).

Культурні (ціннісно-нормативні): трансформація інституту сім'ї (поширення незареєстрованих партнерств), релігійні переконання, зміна пріоритетів молоді на користь самореалізації та освіти, вік вступу в перший шлюб.

Демографічні: статеві-вікова структура (частка жінок репродуктивного віку від 15 до 49 років у загальній чисельності населення), рівень шлюбності та розлучуваності, дитяча смертність.

Аналітичний акцент: поясніть у висновку, чому в постіндустріальних суспільствах класичний зв'язок «вищий дохід - більше дітей» часто перестає працювати, поступаючись культурним чинникам.

До завдання 2: «Визначення причин смертності та їхнього впливу на суспільство».

Виділіть головні класи причин смертності за Міжнародною класифікацією хвороб (МКХ). Окремо проаналізуйте ендогенні (внутрішні – хвороби системи кровообігу, онкологія) та екзогенні чинники (зовнішні – травми, отруєння, нещасні випадки, наслідки воєнних дій).

Проаналізуйте вплив на суспільство через такі показники:

Економічні втрати: як смертність у працездатному віці (особливо феномен «надсмертності чоловіків») вимиває трудовий потенціал країни.

Демографічна структура: як висока смертність деформує статеве співвідношення у старших вікових групах та прискорює депопуляцію (вимирання) населення.

Зробіть висновок про те, як структура смертності відображає загальний рівень розвитку системи охорони здоров'я та екологічну ситуацію в країні.

До завдання 3: «Аналіз статистичних даних України за останні 10 років»

Джерела даних: Використовуйте виключно офіційну статистику – дані Державної служби статистики України (ukrstat.gov.ua), Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, а також звіти ООН чи Світового банку.

Методика аналізу: Складіть зведену динамічну таблицю за останні 10 років. Розрахуйте загальні коефіцієнти народжуваності та смертності (на 1000 осіб), сумарний коефіцієнт плідності (кількість дітей на одну жінку) та очікувану тривалість життя при народженні (окремо для чоловіків і жінок).

Оцінка тенденцій: Зверніть особливу увагу на зміни трендів, спричинені пандемією COVID-19 та повномасштабною війною. Визначте масштаби депопуляції та оцініть «гендерний розрив» у тривалості життя.

До завдання 4: «Розробка пропозицій щодо вдосконалення демографічної політики»

Розділіть ваші пропозиції на два магістральні блоки:

Стимулювання народжуваності: Пропозиції мають виходити за рамки суто «виплат при народженні».

Розгляньте інструменти підтримки працюючих батьків, податкові пільги для багатодітних родин, програми доступного житла, розвиток інклюзивного простору та психологічну підтримку материнства/батьківства.

Збільшення тривалості життя: Сфокусуйтеся на заходах зниження передчасної смертності – пропаганда здорового способу життя, профілактична медицина (скринінги), покращення умов праці, дорожня безпека, реабілітація ветеранів та постраждалих від війни населення.

Усі пропозиції мають бути реалістичними, комплексними та фінансово обґрунтованими (враховуйте сучасний та повоєнний стан економіки України).

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте основні чинники, що впливають на рівень народжуваності населення.
Наведіть приклади соціально-економічних, культурних та демографічних факторів.
2. Визначте основні причини смертності населення та проаналізуйте їх вплив на демографічний розвиток суспільства.
3. Проаналізуйте статистичні дані щодо народжуваності, смертності та середньої тривалості життя в Україні за останні 10 років.
Визначте основні тенденції та зробіть висновки.
4. Розробіть пропозиції щодо вдосконалення демографічної політики України з метою підвищення народжуваності та покращення показників тривалості життя населення.

Практичне заняття з теми 4. Сім'я у системі демографічних досліджень

Навчальні цілі: *Знати:* основні поняття з теми «сімейний склад населення», «сім'я», «домогосподарство», «шлюб», «розлучення»; основні тенденції розвитку сім'ї; *вміти:* аналізувати чинники демографічного розвитку сім'ї.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Місце сім'ї у відтворенні населення
2. Чим відрізняються поняття «шлюб» і «сім'я»?
3. Які функції виконує сім'я в сучасному суспільстві?
4. Як змінювався інститут сім'ї протягом історії?
5. Що таке шлюбний ринок і шлюбне коло?
6. Основні типи сімей.
7. Чому в багатьох країнах зростає кількість розлучень?
8. Як демографічні процеси впливають на сімейну структуру населення?
10. Які тенденції розвитку сім'ї спостерігаються в Україні?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Вивчення сімейного складу населення».

Дайте наукове визначення поняттю «сімейний склад населення». Обов'язково розмежуйте в тексті категорії «сім'я» (в основі – шлюб або кровне споріднення та спільний побут) і «домогосподарство» (може складатися з однієї особи або осіб, які не є родичами, але проживають разом).

Класифікуйте показники за такими групами:

Кількісні та структурні: загальна кількість сімей, середній розмір сім'ї (кількість осіб), розподіл сімей за кількістю дітей (бездітні, одnodітні, малодітні, багатодітні).

Типологічні: частка нуклеарних сімей (батьки + діти) та складних/розширених сімей (кілька поколінь разом), частка неповних сімей (одинокі матері/батьки з дітьми).

Шлюбний статус: розподіл населення за юридичним станом (ніколи не перебували в шлюбі, у шлюбі, розлучені, вдівці).

Зазначте, які джерела інформації (переписи населення, вибіркові обстеження домогосподарств Держстату) є основними для аналізу цих показників.

До завдання 2: «Аналіз сучасних тенденцій розвитку сім'ї».

Охарактеризуйте ключові процеси, які відбуваються із сім'єю в епоху постмодерну:

Криза традиційної моделі шлюбу та масове поширення консенсуальних (цивільних) союзів.

Деінституціоналізація шлюбу (зростання частки дітей, народжених поза юридичним шлюбом).

Свідоме відкладання першого шлюбу та народження першої дитини на більш зрілий вік.

Поширення феномену свідомої бездітності (чайлдфрі).

Демографічний фокус: пов'яжіть ці тенденції з процесами відтворення населення. Поясніть, чому трансформація сімейних цінностей призводить до падіння сумарного коефіцієнта плідності нижче рівня простого заміщення поколінь та прискорює депопуляцію.

До завдання 3: «Складання схеми життєвого циклу сім'ї».

Сформуйте класичну хронологічну схему (у вигляді ієрархічного списку чи графічних блоків), яка відображає рух сім'ї від моменту заснування до припинення існування.

Обов'язково виділіть та опишіть 5 базових стадій:

Стадія формування (шлюб): утворення пари, адаптація, відсутність дітей.

Стадія розширення (дітонародження): поява першої та наступних дітей, первинне виховання.

Стадія стабілізації (зріла сім'я): виховання дітей шкільного віку, соціалізація.

Стадія звуження («порожнє гніздо»): виокремлення дорослих дітей, початок їхнього самостійного життя, повернення подружжя до життя вдвох.

Стадія розпаду: вдівство, смерть одного або обох з подружжя.

Для кожної стадії вкажіть її специфічні демографічні ризики (наприклад, ризик розлучення на першій стадії, або зниження життєвого рівня на другій).

До завдання 4: «Аналіз статистики шлюбності та розлучень в Україні».

Робота з цифрами: Оцініть коливання показників за останні роки, використовуючи дані Мін'юсту та аналітику OpenDataBot.

Особливу увагу зверніть на «весільний бум» першого року повномасштабного вторгнення (2022 р.), різкий спад одружень та стрибок розлучень у 2024 році, а також стабілізацію показників у 2025–2026 роках (коли кількість шлюбів знову продемонструвала приріст близько 10%, а загальне співвідношення за фіксувалося на рівні 7 розлучень на 10 шлюбів).

Пояснення причин: Проаналізуйте фактори, які зумовили таку динаміку:

Для шлюбів: спрощення процедури реєстрації («шлюб за добу», онлайн-одруження), прагнення юридично закріпити стосунки в умовах воєнної небезпеки, фактор мобілізації.

Для розлучень: тривале вимушене розділення сімей через міграцію жінок та дітей за кордон, психологічний тиск війни, фінансові кризи та труднощі повоєнної адаптації.

Зробіть висновок про те, чи є поточні зміни довгостроковим трендом, чи це тимчасова деформація шлюбного ринку під впливом стресових макрочинників.

Контрольні завдання:

1. Поясніть поняття «сімейний склад населення». Які показники використовуються для його вивчення?
2. Проаналізуйте сучасні тенденції розвитку сім'ї та їх вплив на демографічні процеси.
3. Складіть схему життєвого циклу сім'ї, визначивши основні стадії її розвитку та характерні особливості кожного етапу.

4. Проаналізуйте статистичні дані щодо шлюбності та розлучень в Україні за останні роки. Визначте основні тенденції та поясніть можливі причини їх змін.

**Практичне заняття з теми 5. Сучасні процеси та тенденції
міжнародної міграції населення**

Навчальні цілі: *Знати:* етапи розвитку міграцій населення; *вміти:* аналізувати вплив міграцій на демографічну ситуацію та ринок праці; динаміку міграцій населення України в різні історичні періоди.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Які причини спричиняють міжнародну міграцію населення?
2. Наслідки великого переселення народів?
3. Як економічні фактори впливають на міграційні процеси?
4. Яку роль відіграє політична нестабільність у міграції?
5. Формування української діаспори
6. Які країни є основними центрами тяжіння мігрантів?
7. Що таке міграційна мотивація та міграційна установка?
8. Як міграція впливає на ринок праці країни?
9. Позитивні та негативні наслідки трудової міграції для України.
10. Які сучасні тенденції міжнародної міграції спостерігаються у світі?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Аналіз Великого переселення народів (IV–VI ст.)».

Структуруйте аналіз за схемою «Причини - Наслідки»:

Причини: Охарактеризуйте кліматичні зміни (похолодання в Азії), демографічний тиск (зростання чисельності кочових племен), а також геополітичні чинники (початок руху гунів у 370-х роках, що спровокував «ефект доміно», та внутрішня криза Римської імперії).

Наслідки: Опишіть руйнування античної державності, падіння загальної чисельності населення через тривалі воєнні дії та епідемії, а також радикальну зміну системи розселення (занепад міст, аграризація).

Етнічний та регіональний аспект: Поясніть, як міграційні потоки германців, слов'ян, гунів та інших племен заклали фундамент для формування сучасної політичної карти та етнічного складу Європи. Окремо згадайте масове розселення слов'янських племен на Балканах та Східноєвропейській рівнині.

До завдання 2: «Дослідження хвиль формування української діаспори та її сучасної структури».

Періодизація хвиль міграції: Детально охарактеризуйте чотири класичні хвилі та виділіть новітню (п'яту) хвилю:

Перша хвиля (кінець XIX ст. – 1914 р.): переважно економічна (трудова) міграція селян до США, Канади, Бразилії, Аргентини.

Друга хвиля (міжвоєнний період 1920–1939 рр.): поєднання політичної міграції (після поразки УНР) та трудової міграції із західноукраїнських земель до Європи та Америки.

Третя хвиля (після Другої світової війни): переважно політична міграція («переміщені особи» (DP) та біженці, які не бажали повертатися під радянський режим).

Четверта хвиля (кінець XX ст. – початок XXI ст.): масова економічна міграція після розпаду СРСР до країн Південної та Західної Європи (Італія, Іспанія, Португалія, Чехія).

Новітня хвиля (з 2022 року): вимушена (безпекова) міграція, спричинена повномасштабним вторгненням РФ.

Робота зі статистичними джерелами: Оцінюючи сучасну географію розселення українців, спирайтеся на дані МЗС України, Світового конгресу українців, ООН, Світового банку, а також актуальні звіти Євростату та УВКБ ООН (UNHCR) щодо осіб під тимчасовим захистом.

Формування ТОП-5 країн: Зверніть увагу, що новітні події суттєво змінили лідерів розселення українців. При складанні списку п'яти країн із найбільшою чисельністю української громади чітко розрізняйте *історичну етнічну діаспору та сучасні потоки вимушених мігрантів*.

Методична підказка: Традиційні лідери західної діаспори (Канада, США) тепер ділять перші сходинки з європейськими країнами, які прийняли найбільшу кількість українців за останні роки (зокрема, Німеччина, де перебуває близько 1,2–1,3 млн українців із тимчасовим захистом, та Польща –

близько 950 тис. – 1 млн осіб). Обов'язково вкажіть джерело і дату (рік) використаних вами статистичних зрізів для кожного показника.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте основні причини та наслідки Великого переселення народів (IV–VI ст.). Поясніть його вплив на чисельність, розселення та етнічний склад населення Європи.
2. Охарактеризуйте основні хвилі формування української діаспори. Назвіть країни найбільшого поширення українських громад та причини їх виникнення.
3. На основі статистичних джерел визначте п'ять країн із найбільшою чисельністю української діаспори. Заповніть таблицю: 5.1.

Таблиця 5.1

Країна	Орієнтовна чисельність українців	Основні причини формування діаспори

4. Проаналізуйте ситуацію: з країни щороку виїжджає значна кількість молодих спеціалістів технічних професій. Визначте: позитивні наслідки для країни-реципієнта; негативні наслідки для країни походження; можливі заходи державної політики щодо зменшення відтоку кадрів.

Практичне заняття з теми 6. Взаємодія демографічних і соціально-економічних процесів

Навчальні цілі: *Знати:* основні напрями вивчення механізмів взаємозв'язку економічних та демографічних процесів; *вміти:* аналізувати принципи взаємозв'язку демографічних і соціально-економічних процесів.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Уявлення про взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку в працях філософів та науковців.
2. Основні напрями вивчення механізмів взаємозв'язку економічних та демографічних процесів.
3. Принципи взаємозв'язку демографічних і соціально-економічних процесів.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Аналіз наукових концепцій взаємозв'язку демографії та економіки».

Охарактеризуйте три ключові концептуальні підходи:

Мальтузіанство (та неомальтузіанство): Ідея про те, що зростання населення випереджає можливості забезпечення ресурсами (виробництво їжі), що призводить до бідності.

Приклад застосування: політика планування сім'ї та обмеження народжуваності (наприклад, історична політика «одна сім'я – одна дитина» в Китаї).

Теорія демографічного дивіденду: Концепція, яка доводить, що зміна вікової структури (коли частка працездатного населення суттєво перевищує частку дітей та літніх людей) створює вікно можливостей для стрімкого економічного прориву. *Приклад застосування:* Економічний злет «Азійських тигрів» (Південна Корея, Сінгапур) у другій половині ХХ століття.

Теорія демографічного переходу: модель, що пов'язує рівень економічного розвитку (індустріалізацію, урбанізацію, освіту) зі зниженням рівнів народжуваності та смертності. *Приклад застосування:* Моделювання та прогнозування розвитку пенсійних систем та ринків праці у країнах ЄС.

У висновку зазначте, чому сучасна наука віддає перевагу системному моделюванню, де населення розглядається не просто як «кількість споживачів», а як «людський капітал».

До завдання 2: «Аналіз впливу демографічних явищ на соціально-економічний розвиток України».

Проаналізуйте чотири задані явища, визначивши для кожного конкретні економічні наслідки в контексті сучасних реалій України:

Депопуляція (абсолютне скорочення чисельності населення): призводить до стискання внутрішнього ринку споживання, зменшення обсягів виробництва, загрози інвестиційній привабливості країни та хронічного дефіциту робочої сили для відбудови інфраструктури.

Старіння населення (демографічний зсув у бік старших вікових груп): створює критичне навантаження на солідарну пенсійну систему (зростає коефіцієнт демографічної залежності, коли один працюючий має утримувати більше одного пенсіонера) та суттєво збільшує видатки державного бюджету на охорону здоров'я та соціальний захист.

Трудова та вимушена міграція: Зумовлює катастрофічний «відтік мізків» (brain drain) та втрату кваліфікованих кадрів.

Позитивний короткостроковий ефект у вигляді грошових переказів (ремітанс) не компенсує довгострокових втрат людського капіталу та деформації статево-вікової структури ринку праці.

Урбанізація (та супутня депопуляція сіл): Спричиняє надмірну концентрацію залишків трудового потенціалу у великих містах (хабах), що веде до деградації сільських територій, занепаду аграрного соціуму та критичного дисбалансу в регіональному розвитку суспільства.

У загальних висновках до цього завдання сформулюйте тезу про те, як ці чотири явища підсилюють одне одного, створюючи комплексну загрозу національній та демографічній безпеці держави.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте основні наукові концепції, що пояснюють взаємозв'язок демографічного та економічного розвитку. Наведіть приклади їх практичного застосування.
2. Проаналізуйте вплив таких демографічних явищ на соціально-економічний розвиток України: депопуляція; старіння населення; трудова міграція; урбанізація. Заповніть таблицю: 6.1.

Таблиця 6.1.

Демографічний процес	Вплив на економіку
Зростання народжуваності	
Скорочення населення	
Старіння населення	
Трудова міграція	
Урбанізація	

3. Ознайомтеся із ситуацією. У країні спостерігаються: зниження народжуваності; зростання середнього віку населення; дефіцит робочої сили; збільшення витрат на пенсійне забезпечення.

Запропонуйте:

1. Можливі причини виникнення такої ситуації.
2. Наслідки для економіки та соціальної сфери.
3. Заходи державної демографічної та соціально-економічної політики для вирішення проблеми.

Практичне заняття з теми 7. Глобальні демографічні тенденції сучасності

Навчальні цілі: *Знати:* основні тенденції динаміки чисельності населення світу та окремих країн; показники розвитку людського потенціалу в країнах та регіонах світу; *вміти:* давати характеристику основних демографічних процесів у світі; пояснювати причини та фактори демографічних змін на різних територіях світу; обраховувати ВВП і ВНП за методикою ПРООН.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Основні тенденції динаміки чисельності населення світу та окремих країн.
2. Проблема якості населення в соціально-економічному розвитку.
3. Сутність “індексу розвитку людського потенціалу” та підходи до його визначення.
4. Валовий внутрішній і національний продукт
5. Проблема співставлення показників ВВП
6. Середня очікувана тривалість життя в країнах і регіонах світу
7. Проблеми освіти і грамотності населення в окремих країнах і регіонах
8. Яка різниця між ВВП і ВНП ?
9. В чому полягає проблема співставлення вказаних показників між країнами ?
10. Назвіть країни трильйонери за показником ВВП.
11. Розкрийте сутність методики ПРООН розрахунку ІРЛП.
12. Охарактеризуйте місце України та країн сусідів в рейтингу країн за ІРЛП
13. Які країни посідають найвищі а які найнижчі сходинки в рейтингу країн за ІРЛП? Поясніть причини такого положення.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Аналіз тенденцій зміни чисельності населення світу».

Охарактеризуйте загальні світові тенденції: опишіть поточний стан глобального населення (нагадаємо, що за оцінками ООН чисельність людства

перевищила 8 мільярдів і продовжує зростати, але загальні *темпи* цього зростання поступово уповільнюються).

Проведіть регіональний аналіз (демографічний розлом):

Найвищі темпи приросту: Виділіть регіони-лідери (насамперед Країни Африки на південь від Сахари, окремі держави Південної Азії та Близького Сходу). Поясніть, які чинники (високий рівень сумарного коефіцієнта плідності, зниження дитячої смертності) зумовлюють там триваючий демографічний вибух.

Найнижчі темпи приросту (депопуляція): Виділіть регіони з нульовим або від'ємним приростом (Країни Європи, особливо Східна та Південна Європа, Східна Азія – зокрема Японія, Південна Корея, а також Китай, який увійшов у фазу скорочення населення).

До завдання 2: «Аналіз причин та наслідків демографічного старіння».

Визначте дві фундаментальні причини старіння населення:

Зниження народжуваності («старіння знизу»): зменшення частки дітей та молоді в загальній структурі населення через тривале падіння плідності.

Зростання тривалості життя («старіння зверху»): збільшення частки та абсолютної кількості осіб похилого віку завдяки прогресу медицини, покращенню якості та умов життя.

Проаналізуйте наслідки для розвинених країн за напрямками:

Соціально-економічні: загроза колапсу пенсійних систем, дефіцит робочої сили, необхідність підвищення пенсійного віку, зниження темпів економічного зростання.

Медико-соціальні: зростання навантаження на систему охорони здоров'я, необхідність розвитку геронтологічної медицини (догляд за літніми людьми) та розширення інфраструктури довготривалого догляду.

У висновку зазначте, які інструменти адаптації (наприклад, концепція «активного старіння» (active ageing) або автоматизація виробництва) застосовують розвинені країни.

До завдання 3: «Заповнення порівняльної таблиці 7.1».

Під час заповнення таблиці 7.1 розділіть країни на дві базові макрогрупи: Розвинені країни (на прикладі Західної Європи, США, Японії) та Країни, що розвиваються (на прикладі країн Субсахарської Африки чи Південної Азії).

Для порівняння використовуйте дані останніх звітів Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA), Світового банку чи Population Reference Bureau.

Орієнтовна матриця для заповнення таблиці 7.1:

<i>Критерій порівняння</i>	<i>Розвинені країни (Developed)</i>	<i>Країни, що розвиваються (Developing)</i>
Тип відтворення населення	Сучасний (низька народжуваність, низька смертність, природне скорочення/стагнація).	Традиційний або перехідний (висока/середня народжуваність, стрімке зниження смертності).
Сумарний коефіцієнт плідності (дітей на 1 жінку)	Низький (значно менше норми заміщення у 2,1: переважно 1,2–1,6).	Високий (значно вище норми заміщення: від 3,5 до 6,0+ в окремих країнах).
Очікувана тривалість життя	Висока (у середньому 78–85 років).	Середня або низька (у середньому 55–68 років).
Частка літніх людей (60+ або 65+)	Дуже висока (процес глибокого демографічного старіння, понад 20–25%).	Низька (переважно «молоді» суспільства, частка літніх осіб менше 5–8 %).
Вектор міграційних потоків	Країни-реципієнти (чистий міграційний приплив, імміграція).	Країни-донори (чистий міграційний відтік, еміграція).
Пріоритет демографічної політики	Пронаталістська політика (стимулювання народжуваності, адаптація до старіння).	Антинаталістська політика (планування сім'ї, зниження темпів росту населення).

На основі систематизованих даних сформулюйте коротке узагальнення про те, як рівень соціально-економічного розвитку держави (ВВП на душу населення, рівень урбанізації та освіти) безпосередньо моделює її демографічний профіль.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте основні тенденції зміни чисельності населення світу на сучасному етапі. Які регіони демонструють найвищі та найнижчі темпи приросту населення?
2. Проаналізуйте основні причини та наслідки демографічного старіння населення у розвинених країнах світу.
3. Заповніть порівняльну таблицю 7.1 «Демографічні особливості країн з різним рівнем розвитку».

Таблиця 7.1.

Показник	Розвинені країни	Країни, що розвиваються
Народжуваність		
Смертність		
Природний приріст		
Тривалість життя		
Вікова структура населення		

Проаналізуйте динаміку чисельності населення світу за останні 50 років. Побудуйте таблицю та визначте основні етапи зростання населення.

**Практичне заняття з теми 8. Актуальні демографічні
виклики України**

Навчальні цілі: *Знати:* актуальні проблеми сучасної демографічної ситуації в Україні; *вміти:* аналізувати процеси народжуваності, смертності, шлюбності і розлучуваності, міграції в Україні.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сучасні тенденції чисельності населення України.
2. Які причини низької народжуваності в Україні?
3. Як військові дії впливають на демографічну ситуацію?
4. Які фактори впливають на рівень смертності населення?
5. Чому проблема дитячої смертності залишається актуальною?
6. Якою є середня тривалість життя населення України?
7. Особливості статевої структури населення України.
8. Які тенденції характерні для вікової структури населення?
9. Як міграційні процеси впливають на демографічний розвиток України?
10. Заходи державної політики можуть покращити демографічну ситуацію.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Аналіз сучасного стану демографічного розвитку України».

Опишіть сучасну фазу демографічної кризи в Україні, яка суттєво загострилася під впливом тривалого військового конфлікту, масштабного переміщення громадян та депопуляції. Виділіть головні проблеми: У тексті відповіді послідовно розкрийте суть таких викликів: стрімке скорочення абсолютної чисельності наявного населення країни. Глибокі деформації статево-вікової структури (особливо у категоріях працездатного віку та молоді).

Критичні дисбаланси у територіальному розселенні (руйнування поселенської мережі на сході та півдні, надмірне навантаження на західні регіони та великі міста-хаби).

Зробіть висновок про те, чому сучасний стан демографічного розвитку України визначається науковцями як «демографічна катастрофа» і як це обмежує потенціал повоєнного відновлення держави.

До завдання 2: «Аналіз сучасних тенденцій народжуваності та смертності в Україні».

Тенденції народжуваності: Оцініть катастрофічне падіння сумарного коефіцієнта плідності (який в Україні в останні роки опустився значно нижче критичного рівня 1,0 дитини на одну жінку при нормі простого відтворення 2,1).

Фактори впливу: безпекові ризики, стрес, вимушене розділення сімей через міграцію та військову службу, відкладання шлюбів і дітонародження, економічна нестабільність. Тенденції смертності: проаналізуйте динаміку загальної смертності.

Окремо зверніть увагу на зміну структури причин загибелі населення та суттєве скорочення середньої очікуваної тривалості життя.

Фактори впливу: прямі втрати внаслідок бойових дій та обстрілів, деструктивний вплив хронічного стресу на серцево-судинну систему («передчасне старіння» націй), руйнування та перевантаження медичної інфраструктури в окремих регіонах.

До завдання 3: «Заповнення порівняльної таблиці 8.1».

При виконанні цього завдання таблиця 8.1 має відображати три класичні сценарії майбутнього демографічного розвитку України (песимістичний, базовий/реалістичний та оптимістичний).

Для заповнення критеріїв використовуйте офіційні аналітичні матеріали Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Стратегію демографічного розвитку України, а також довгострокові прогнози від ООН та Євростату.

Орієнтовна матриця для заповнення таблиці 8.1:

<i>Критерій порівняння</i>	<i>Песимістичний сценарій</i>	<i>Базовий (реалістичний) сценарій</i>	<i>Оптимістичний сценарій</i>

Очікувана чисельність населення (через 10–15 років)	Стрімке скорочення (падіння нижче 25–28 млн осіб) через затяжну кризу.	Помірна стабілізація на рівні близько 30–32 млн осіб.	Поступове відновлення та зростання до 35 млн+ завдяки активному поверненню громадян.
Тенденція народжуваності (сумарний коефіцієнт плідності)	Закріплення на критично низькому рівні (0,7–0,9 дитини на жінку).	Поступове підняття до довоєнних показників (1,2–1,4).	Ефективна пронаталістська політика та компенсаторний «бебі-бум» (1,5–1,8).
Тенденція смертності та тривалості життя	Збереження високої надсмертності, скорочення тривалості життя.	Поступове зниження смертності, відновлення тривалості життя до європейських трендів.	Стрімке зростання тривалості життя завдяки модернізації системи охорони здоров'я.
Вектор міграційних процесів	Продовження еміграції, неповернення біженців, «відтік мізків».	Часткове повернення вимушених мігрантів (30–50%), стабілізація потоків.	Масове повернення громадян (70%+) та залучення кваліфікованої іноземної робочої сили.
Навантаження на працездатне населення	Катастрофічне старіння суспільства, дефіцит кадрів, колапс пенсійного фонду	Високе, але контрольоване навантаження; адаптація ринку праці.	Омолодження структури населення завдяки народжуваності та активній міграційній політиці.

На основі порівняння трьох сценаріїв сформулюйте чітку аналітичну тезу: які ключові державні управлінські рішення (економічні, безпекові, соціальні) є критично необхідними для того, щоб демографічна траєкторія України рухалася в бік оптимістичного або принаймні базового сценарію.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте сучасний стан демографічного розвитку України. Визначте основні демографічні проблеми та тенденції останніх років.

2. Проаналізуйте сучасні тенденції народжуваності та смертності в Україні. Вкажіть основні фактори, які впливають на їх рівень.
3. Порівняльний аналіз демографічних процесів. Заповніть таблицю: 8.1.

Таблиця 8.1.

Демографічний процес	Основні причини	Наслідки для України
Низька народжуваність		
Висока смертність		
Трудова міграція		
Старіння населення		
Скорочення шлюбності		

Завдання 3: Умовні дані регіону:

Вікова група	Частка населення
0–14 років	14%
15–64 роки	63%
65 років і старше	23%

Визначте:

1. Тип вікової структури населення.
2. Чи спостерігається процес старіння населення?
3. Які соціально-економічні проблеми можуть виникнути в майбутньому?

Практичне заняття з теми 9. Методи та інструменти демографічного аналізу

Навчальні цілі: *Знати:* основні методи демографічного аналізу;
вміти: здійснювати демографічний аналіз.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сутність, мета та завдання демографічного аналізу.
2. Основні методичні положення демографічного аналізу, вимоги до демографічної інформації.
3. Основні методи демографічного аналізу – сутність та особливості використання.
4. Поняття демографічних структур населення.
5. Статеві-вікова “піраміда” як засіб вивчення статеві-вікового складу населення.
6. Демографічна сітка в демографічному аналізі.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Сутність та значення демографічного аналізу».

Дайте розгорнуте визначення поняттю «демографічний аналіз». Поясніть, що це не просто фіксація кількості людей, а вивчення взаємозв'язків між різними демографічними подіями (народженнями, смертями, міграціями) та структурою населення.

Обґрунтуйте значення аналізу за такими напрямками:

Інформаційний: формування об'єктивного уявлення про поточний стан суспільства.

Прогностичний: створення бази для демографічного прогнозування та форсайту.

Практичний (управлінський): розробка та коригування соціально-економічної політики (планування бюджетів, будівництва шкіл, лікарень, реформування пенсійної системи). У висновку зазначте, чому без якісного демографічного аналізу неможливе ефективне стратегічне планування розвитку будь-якої держави чи регіону.

До завдання 2: «Характеристика основних методів демографічного аналізу».

Послідовно охарактеризуйте ключові групи методів, які використовуються в сучасній демографії:

Статистичні (метод когорт та метод умовного покоління): Поясніть різницю між поздовжнім аналізом (вивчення реального покоління/когорти протягом життя) та поперечним аналізом (вивчення умовного покоління за один календарний рік).

Математичні та моделювання: Використання таблиць смертності, таблиць плідності та математичних моделей (наприклад, стабільного чи стаціонарного населення).

Соціологічні: Анкетування, інтерв'ю та фокус-групи для вивчення репродуктивних намірів, мотивів міграції та ціннісних орієнтацій.

Графоаналітичні: Побудова статево-вікових пірамід, демографічних сіток (сітка Лексиса) та картограм для візуалізації розселення.

До завдання 3: «Сучасні інструменти та програмні засоби демографічного аналізу».

Опишіть програмні засоби та платформи, які використовують аналітики у XXI столітті.

Розділіть їх на три класи:

Універсальні статистичні пакети: SPSS, Stata, SAS, а також мови програмування R (спеціалізовані пакети на кшталт demography чи popbio) та Python (бібліотеки Pandas, NumPy) для обробки великих масивів мікроданих.

Спеціалізоване демографічне ПЗ: Програми, розроблені ООН та Бюро переписів США, такі як DAP (Demographic Analysis Program), Spectrum (модуль DemProj для демографічних прогнозів) чи MortPak (пакет для оцінки смертності).

Геоінформаційні системи (ГІС): ArcGIS, QGIS – для просторового аналізу населення, візуалізації міграційних потоків та щільності розселення.

До завдання 4: «Розрахунок демографічних показників за даними таблиці 9.1».

Сформулюйте лаконічний підсумок на основі отриманих цифр. Вкажіть, чи розвивається регіон (приріст населення), чи перебуває у стані депопуляції (абсолютне скорочення). Оцініть, який рух – природний чи міграційний – чинить визначальний (позитивний чи деструктивний) вплив на чисельність населення цього регіону.

Контрольні завдання:

1. Поясніть сутність демографічного аналізу та його значення для дослідження населення.
2. Охарактеризуйте основні методи демографічного аналізу.
3. Опишіть сучасні інструменти та програмні засоби, що використовуються для демографічного аналізу.
4. Використовуючи дані таблиці 9.1., розрахуйте:
  - коефіцієнт народжуваності;
  - коефіцієнт смертності;
  - природний приріст;
  - міграційне сальдо;
  - загальний приріст населення.

Зробіть короткий висновок щодо демографічного стану регіону.

Таблиця 9.1.

Показник	Чисельність
Чисельність населення	320 000
Народжені за рік	4 160
Померлі за рік	3 520
Прибулі	2 800
Вибулі	2 300

**Практичне заняття з теми 10. Методологія та практика
демографічного прогнозування**

Навчальні цілі: *Знати:* сутність та завдання демографічного прогнозування; види демографічних прогнозів, їх відмінності; основні методи демографічного прогнозування; *вміти:* складати демографічні прогнози.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сутність та завдання демографічного прогнозування.
2. Види демографічних прогнозів, їх відмінності.
3. Основні методи демографічного прогнозування.
4. Сутність методу компонент та “пересування віків”.
5. Практичне використання демографічних прогнозів.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

До завдання 1: «Сутність та значення демографічного прогнозування».

Сформулюйте наукове визначення демографічного прогнозу. Наголосіть, що це не просто «вгадування» майбутнього, а науково обґрунтований розрахунок майбутньої чисельності, статево-вікової та сімейної структури населення на основі гіпотез про тенденції народжуваності, смертності та міграції.

Обґрунтуйте значення прогнозування для розвитку:

Державний рівень (макрорівень): планування дефіциту/профіциту бюджету, пенсійні реформи, довгострокові інвестиції у людський капітал.

Регіональний/муніципальний рівень (мезорівень): планування навантаження на локальну інфраструктуру – будівництво дитячих садків, шкіл, лікарень, розробка схем пасажирського транспорту та розширення житлового фонду.

Пов’яжіть демографічний прогноз із ринком праці (прогноз пропозиції робочої сили).

До завдання 2: «Відмінності між сценаріями демографічного прогнозування».

Дайте порівняльну характеристику трьом базовим типам сценаріїв, чітко розмежувавши їхні внутрішні гіпотези:

Інерційний (базовий) сценарій: Прогноз, який передбачає збереження поточних демографічних тенденцій, інтенсивності народжуваності та смертності без суттєвих змін у соціально-економічній чи міграційній політиці («екстраполяція сьогодення»).

Оптимістичний сценарій: Варіант розвитку, що базується на гіпотезі про покращення умов життя: стрімке зростання народжуваності (компенсаторний ефект), радикальне зниження смертності та зростання тривалості життя, а також активний приплив іммігрантів чи повернення громадян.

Песимістичний сценарій: модель, що припускає погіршення ситуації або консервацію кризових явищ: подальше падіння народжуваності, збереження високої смертності (зокрема, працездатного населення) та активний міграційний відтік (еміграцію).

Поясніть, чому для прийняття рішень владі потрібен саме весь спектр сценаріїв, а не один конкретний варіант.

До завдання 3: «Розрахунок прогнозованої чисельності населення за сценаріями».

Оскільки приріст або убуток населення громади відбувається безперервно рік за роком, для розрахунку чисельності через P_t років використовується математична модель складного відсотка:

$$P_t = P_0 * (1 + r/100)^t$$

де P_t – прогнозна чисельність через 10 років; P_0 – поточна чисельність (80 000 осіб); r – коефіцієнт щорічної зміни (у %); t – період прогнозування (10 років).

Алгоритм та покрокові формули розрахунку:

1. *Оптимістичний сценарій $r = +1,5\%$:*

$$P_{10} = 80000 * (1 + 0,015)^{10} = 80\ 000 * (1,015)^{10}$$

2. *Інерційний сценарій ($r = +0,5\%$):*

$$P_{10} = 80000 * (1 + 0,005)^{10} = 80\ 000 * (1,005)^{10}$$

3. *Песимістичний сценарій* ($r = -1,0\%$):

$$P_{10} = 80\,000 * (1 - 0,01)^{10} = 80\,000 * (0,99)^{10}$$

При математичних розрахунках округлюйте кінцевий результат до цілої людини. Після виконання обчислень порівняйте три отримані цифри у вигляді невеликої зведеної таблиці та запишіть різницю між найкращим і найгіршим варіантами розвитку громади.

До завдання 4: «Складання комплексного демографічного прогнозу»

Завдання виконується у формі аналітичної записки. Об'єднайте результати теоретичного аналізу (Завдання 1, 2) та математичних розрахунків (Завдання 3). Текст вашого прогнозу має містити такі обов'язкові блоки:

Паспорт громади: Опис вихідних умов (стартова чисельність, географічне розташування, поточні проблеми).

Обґрунтування гіпотез: Коротко опишіть, які саме реальні події у громаді можуть запустити кожен із трьох сценаріїв (наприклад, оптимістичний – відкриття нового великого підприємства та приплив молодих спеціалістів; песимістичний – закриття шахти/заводу чи безпекова нестабільність).

Запропонуйте конкретні управлінські кроки для керівництва громади на основі розрахунків. Що їм потрібно робити з інфраструктурою (школами, лікарнями), якщо справдиться інерційний сценарій?

А якщо події підуть за песимістичним трендом?

Контрольні завдання:

1. Розкрийте сутність демографічного прогнозування та його значення для соціально-економічного розвитку держави і регіонів.
2. Поясніть відмінності між інерційним, оптимістичним і песимістичним сценаріями демографічного прогнозування.
3. Аналіз сценаріїв демографічного розвитку. Поточна чисельність населення громади становить 80 000 осіб. Передбачаються такі варіанти середньорічної зміни населення: оптимістичний сценарій: +1,5%; інерційний сценарій: +0,5%; песимістичний сценарій: -1,0%. Визначте

прогнозу чисельність населення через 10 років за кожним сценарієм та порівняйте результати.

4. Складання комплексного демографічного прогнозу. Вихідні дані:

Показник	Значення
Чисельність населення	350 000
Народжуваність	11‰
Смертність	13‰
Міграційний приріст	+2‰

Необхідно:

1. Визначити коефіцієнт загального приросту населення.
2. Розрахувати абсолютну зміну чисельності населення за рік.
3. Скласти прогноз чисельності населення на 3 роки вперед.
4. Зробити висновок щодо перспектив демографічного розвитку території.

6. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Обов'язковим елементом успішного засвоєння навчального матеріалу освітнього компонента «Сучасні демографічні проблеми» є самостійна робота студентів.

Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від навчальних занять, тобто лекційних і практичних занять. Основні видом самостійної роботи здобувачів вищої освіти є есе.

Есе – невеликий за обсягом (від 2 до 5 сторінок, 14 шрифт, одинарний інтервал), самостійний за змістом письмовий твір, у якому у вільній стильовій формі викладається обґрунтована позиція автора стосовно певної філософської проблеми.

При написанні есе потрібно дотримуватися критеріїв грамотності, логічності, цілісності, ерудиції, оригінальності, самостійності і зрілості думки.

Вимоги до написання есе з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми».

Есе має демонструвати системне розуміння демографічних процесів, навички аналітичного мислення та вміння оцінювати соціально-економічні наслідки змін у населенні.

Текст обов'язково будується за трикомпонентною структурою: короткий вступ із чітким формулюванням суті проблеми, змістовна основна частина та обґрунтовані висновки з елементами прогнозування чи рекомендацій для демографічної політики.

Виклад власної позиції має бути послідовним, логічним і доступним, але водночас глибоким та всебічним.

У процесі аналізу здобувач повинен оперувати демографічною термінологією, спиратися на існуючі наукові підходи (як для аргументації, так і для критики протилежних поглядів) та демонструвати вміння працювати зі статистичними даними.

Змістовий фокус есе має охоплювати ключові завдання дисципліни: відтворення населення (народжуваність, смертність, роль сім'ї), процеси міжнародної міграції, глобальні тенденції розвитку або специфіку актуальних демографічних викликів України.

Обов'язковими умовами є самостійність мислення, оригінальність викладу матеріалу та суворе дотримання принципів академічної доброчесності

Критерії оцінювання:

Есе оцінюється в 10 балів, якщо:

1. Представлена чітка власна точка зору (позиція, ставлення) стосовно вирішення обраної демографічної проблеми.
2. Тема розкрита з конкретним використанням науково-демографічних понять та категорій теорії народонаселення в контексті відповіді (проте глибокі теоретичні зв'язки та системне обґрунтування простежуються не до кінця).
3. Надана аргументація власної думки з опорою на актуальні статистичні дані, тенденції розвитку населення або історичні етапи становлення демографічної науки.
4. Текст не містить відповіді на одне з питань плану есе або заявлена тема розкрита не в повній мірі (зокрема, не проаналізовані деякі суттєві характеристики предмету розгляду, наприклад, взаємозв'язок демографічних і соціально-економічних процесів).

Есе оцінюється в 9–8 балів, якщо:

1. Представлена власна точка зору (позиція, ставлення) стосовно вирішення проблеми;
2. Тема розкрита з конкретним використанням історико-філософських та спеціальних понять у контексті відповіді (теоретичні зв'язки та обґрунтування явно не простежуються);

3. Надана аргументація власної думки з опорою на факти розвитку філософських уявлень з проблематики есе;
4. Есе не містить відповіді на одне з питань плану есе або заявлена тема розкрита не в повній мірі, зокрема не проаналізовані деякі суттєві характеристики предмету розгляду.

Есе оцінюється в 7–6 балів, якщо:

1. Представлена власна точка зору (позиція, ставлення) при розкритті проблеми, але вона має дещо декларативний характер.
2. Проблема розкрита при суто формальному використанні спеціальних демографічних термінів та методів аналізу.
3. Дана аргументація своєї думки з опорою на загальні факти про демографічні процеси (народжуваність, смертність, міграція) без належного теоретичного обґрунтування та глибокої інтерпретації даних.
4. Есе не містить відповіді на два питання плану есе або заявлена тема розкрита не до кінця: опущена значна частина суттєвих характеристик явища (наприклад, розглянуто лише глобальний контекст, але повністю ігноруються демографічні виклики України).

Есе оцінюється в 2–4 бали, якщо:

1. Представлена власна точка зору при розкритті проблеми, яка не має чітких аргументів.
2. Проблема розкрита на побутовому (а не науково-теоретичному) рівні, без використання інструментів демографічного аналізу чи посилань на теорію народонаселення.
3. Аргументація власної думки слабо пов'язана з суттю розкриття проблеми, відсутня робота зі статистичною чи науковою інформацією.
4. Опущений аналіз ключових характеристик явища, тобто розкриті лише другорядні, несуттєві ознаки предмету дослідження (відсутнє розуміння причинно-наслідкових зв'язків у демографічній політиці).

Есе оцінюється в 0 балів, якщо:

1. Робота має виключно реферативний характер (простий переказ підручника чи чужих статей) без самостійного аналізу та спроби оцінювання ситуації чи прогнозування.
2. Замість аналізу проблеми містить лише сухе історичне оповідання про розвиток демографії як науки або механічне копіювання статистичних таблиць без їх інтерпретації.
3. Робота є плагіатом (експертний аналіз виявив нечесне представлення чужих думок, текстів чи результатів досліджень як власних), що є порушенням академічної доброчесності.

Темі ессе:

1. Як філософські концепції минулого сформували сучасну загальну теорію народонаселення?
2. Категоріальний аналіз понять «якість народонаселення» та «відтворення населення» в умовах сучасних криз.
3. Чому вивчення населення неможливе в межах лише однієї дисципліни?
4. Який із видів руху (природний, міграційний чи соціальний) є визначальним для розвитку сучасного суспільства?
5. Порівняльний аналіз поглядів на чисельність та управління населенням у працях давніх мислителів.
6. Як релігійний та соціокультурний контекст Середньовіччя впливав на сприйняття відтворення населення.
7. Переоцінка аргументної бази Т. Мальтуса та сучасні реалії антимальтузіанства.
8. Як дослідження смертності в XIX столітті змінили глобальну систему охорони здоров'я та соціальну політику.
9. Внесок вітчизняних вчених (М. Птухи, М. Ткачука та ін.) у розвиток світової демографічної науки XX століття.

10. Причинно-наслідковий зв'язок між репродуктивною мотивацією, установкою та реальною поведінкою сучасної людини.
11. Як змінювалися види репродуктивних мотивів від традиційного суспільства до епохи постмодерну?
12. Комплексний аналіз причин, наслідків та пошук ефективних інструментів подолання.
13. Зарубіжний досвід стимулювання народжуваності та можливості його адаптації в Україні.
14. Прогностичні оцінки та глобальні тренди народжуваності у найближчі десятиліття: депопуляція чи стабілізація?
15. Які способи статистичного аналізу народжуваності є найбільш інформативними для розробки демографічної політики?
16. Як трансформується шлюбна поведінка молоді в XXI столітті?
17. Які етапи є найбільш критичними для демографічного розвитку суспільства?
18. Як зміна типів сімей (нуклеаризація, поширення партнерств) впливає на відтворення населення?
19. Чинники та наслідки трансформації структури домогосподарств у сучасній Україні.
20. Які соціально-економічні чинники стануть визначальними для розвитку сім'ї у найближчі десятиліття?
21. Демографічний масштаб та довгострокові етносоціальні наслідки для карти Європи.
22. Що було головним рушієм масових міграцій у XIX–XX століттях?
23. Статистичний портрет, хвилі формування та демографічний потенціал.
24. Як сучасні міграційні процеси змінюють соціально-професійну та вікову структуру населення України.
25. Вплив міжнародної інтеграції на людський капітал країн, що розвиваються.

26. Чому сучасне стратегічне планування держав зазнає краху без урахування демографічних чинників?
27. Переваги та обмеження математичних прогнозів у регулюванні соціальних процесів.
28. Як індивідуальні фінансові рішення формують глобальні демографічні тренди.
29. Механізми впливу демографічного зсуву на зайнятість, пенсійні системи та продуктивність праці.
30. Яких помилок слід уникати під час аналізу причинно-наслідкових зв'язків між демографією та економічним розвитком?
31. Чому динаміка кількості населення світу одночасно демонструє вибухове зростання в одних регіонах та стрімке вимирання в інших?
32. Що є справжнім двигуном суспільного прогресу в епоху високих технологій?
33. Чи здатні три класичні виміри (довголіття, освіта, дохід) об'єктивно відобразити сучасну якість життя?
34. Аналіз причин та наслідків нерівномірного розподілу країн світу за показником ІЛР.
35. Порівняльний аналіз трансформації вікової структури в країнах «Глобального Півночі» та «Глобального Півдня».
36. Як історичні, економічні та безпекові чинники сформували відмінності у відтворенні населення різних областей.
37. Комплексний аналіз причин дефіциту природного приросту та пошук критичної точки неповернення.
38. Чому рівень смертності населення залишається високим і які соціально-економічні реформи здатні змінити ситуацію?
39. Динаміка, проблеми та досягнення України на тлі європейських стандартів.
40. Чому ми живемо менше, ніж європейські сусіди, і як подолати «гендерний розрив» у довголітті (між чоловіками та жінками)?

41. Як сучасні кризи та шлюбна поведінка змінюють сімейний склад населення країни.
42. Яким критеріям та вимогам має відповідати сучасна демографічна інформація, щоб бути надійною базою для реформ?
43. Чому загальні коефіцієнти можуть обманювати і які показники є найбільш вживаними та точними у демографічному аналізі?
44. Можливості та межі застосування математичних моделей у прогнозуванні чисельності та статеві-вікової структури населення.
45. Роль соціологічних методів (опитувань, інтерв'ю) у дослідженні прихованих мотивів демографічної поведінки.
46. Як графоаналітичні методи (зокрема демографічна піраміда) допомагають побачити «демографічні шрами» минулого та майбутнього.
47. Коли і як в Україні сформувалася система систематичного розроблення демографічних прогнозів?
48. Порівняльний аналіз функцій, методологій та завдань державних організацій (Держстат, Інститут демографії НАНУ тощо), що здійснюють демографічне прогнозування в Україні.
49. Як результати національних демографічних прогнозів інтегруються в державні програми соціально-економічного розвитку?
50. Що є найважливішим при розробці демографічних прогнозів під час глобальних та національних криз?
51. Характеристика та аналіз основних напрямків сучасного прогнозування (етнічного, регіонального, сімейного).
52. Чим відрізняються аналітичні, нормативні та застережні прогнози, і яке їхнє практичне призначення?
53. Чому демографи завжди створюють варіанти прогнозів (сценарії) і як владі обрати правильний орієнтир для планування?
54. Загальна схема, логіка та алгоритм перспективного розрахунку чисельності населення.

55. Які переваги та обмеження має метод «пересування віків» при довгостроковому прогнозуванні статеві-вікової структури суспільства?

7. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО ЗМ 1 «ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУСПІЛЬСТВІ»

Тестові завдання до теми 1: Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії

1. *Поняття “загальна теорія народонаселення” означає:*

- а) окрему науку;
- б) систему наукових знань;
- в) теоретичні положення демографії;
- г) закони розвитку населення.

2. *Соціальний рух (соціальна мобільність) означає перехід індивіда:*

- а) з однієї соціальної групи до іншої;
- б) з однієї професійної групи до іншої;
- в) з однієї вікової групи до іншої.

3. *Поняття “відтворення населення” означає:*

- а) сукупність усіх видів руху населення;
- б) перевищення народжуваності над смертністю;
- в) демографічне явище;
- г) усе правильно.

4. *Якість населення характеризують:*

- а) рівнем народжуваності;
- б) освітнім рівнем;
- в) міграційним рухом;
- г) етнічною належністю.

5. *Сукупність населення, яке формувалося на певній території протягом століть, називають:*

- а) аборигени;
- б) автохтонне населення;
- в) корінне населення;
- г) усе правильно.

6. *Природний рух населення – це:*

- а) сукупність народжень і смертей, які змінюють чисельність населення;
- б) народження, смерті, шлюби, розлучення;
- в) рух, що регулюють ззовні.

7. *Загальний коефіцієнт народжуваності – це:*

- а) чисельність народжених за рік;
- б) різниця між кількістю народжених за поточний та попередній роки;
- в) середня кількість народжених, що припадає на 1000 осіб усього

населення певної території;

г) відношення кількості народжених за рік до чисельності населення у країні (місті, області, районі тощо).

8. *Систему наукових знань, яка дає цілісне уявлення про народонаселення, називають:*

- а) теоретичною демографією;
- б) системою демографічних наук;
- в) загальною теорією народонаселення;
- г) демографією.

9. *Індекс “розвитку людського потенціалу” охоплює такі показники:*

- а) середня тривалість життя;
- б) рівень освіти дорослого населення;
- в) зайнятість населення;
- г) соціальний стан.

10. *Закономірний процес кількісних і якісних змін народонаселення, що зумовлюють ускладнення його внутрішніх і зовнішніх зв'язків – це:*

- а) якість населення;
- б) рівень освіти дорослого населення;
- в) розвиток народонаселення;
- г) відтворення населення.

11. *Просторовий (механічний) рух – це рух*

- а) з однієї соціальної групи до іншої;

б) з однієї професійної групи до іншої;

в) через кордони тих чи інших територій з метою постійного або тимчасового перебування на новому місці.

12. Загальнометодологічною основою загальної теорії народонаселення є положення:

а) філософії та політекономії;

б) соціології і антропології;

в) політології і географії населення;

г) усе вірно.

13. Демографія як наука вивчає:

а) лише природний рух населення;

б) чисельність, склад і рух населення;

в) тільки міграційні процеси;

г) економічну діяльність населення.

14. Механічний рух населення – це:

а) зміна соціального статусу;

б) природний приріст населення;

в) міграція населення;

г) зміна вікової структури.

15. До основних демографічних процесів належать:

а) народжуваність і смертність;

б) міграція;

в) шлюбність і розлучуваність;

г) усе правильно.

16. Демографічна політика – це:

а) стихійний процес розвитку населення;

б) система заходів держави щодо впливу на демографічні процеси;

в) лише контроль народжуваності;

г) управління міграцією.

17. Абсолютна чисельність населення – це:

- а) кількість населення на певній території;
- б) густина населення;
- в) кількість народжених за рік;
- г) кількість мігрантів.

18. *Природний приріст населення визначається як:*

- а) різниця між народжуваністю і смертністю;
- б) сума народжуваності і смертності;
- в) різниця між імміграцією та еміграцією;
- г) кількість населення.

19. *Демографічний вибух – це:*

- а) різке зменшення населення;
- б) швидке зростання чисельності населення;
- в) стабілізація чисельності;
- г) старіння населення.

20. *Старіння населення означає:*

- а) збільшення частки молоді;
- б) збільшення частки осіб похилого віку;
- в) зменшення тривалості життя;
- г) зростання народжуваності.

21. *Демографічна структура населення – це:*

- а) розподіл населення за певними ознаками;
- б) тільки віковий склад;
- в) тільки статевий склад;
- г) лише етнічний склад.

22. *Урбанізація – це:*

- а) зростання сільського населення;
- б) процес зростання міст і міського населення;
- в) зменшення чисельності населення;
- г) міграція між країнами.

23. *Середня тривалість життя – це:*

- а) максимальний вік людини;
- б) середній вік померлих;
- в) очікувана тривалість життя при народженні;
- г) вік виходу на пенсію.

24. *Міграційний приріст* – це:

- а) різниця між народженими і померлими;
- б) сума іммігрантів і емігрантів;
- в) різниця між кількістю прибулих і вибулих;
- г) кількість населення.

Тестові завдання до теми 2: Історія виникнення і розвитку демографії як науки

1. Його вважають автором терміна “демографія”, що вперше з’явився у назві його книги “Елементи статистики людини, або порівняльна демографія”.

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль);*
- б) Джон Граунт;*
- в) Кетле Ламбер Адольф Жак.*

2. Ним було закладено основи вивчення закономірностей смертності та народжуваності:

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль);*
- б) Джон Граунт;*
- в) Кетле Ламбер Адольф Жак.*

3. Він уперше розробив основні принципи проведення переписів населення. Автор концепції “середньої людини” як середньостатистичного показника, що характеризує певне суспільство:

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль);*
- б) Джон Граунт;*
- в) Кетле Ламбер Адольф Жак.*

4. Розробив загальну теорію народжуваності.

- а) Арсен Жан Луї Дюмон;*
- б) Ю. А. Корчак-Чепурівський;*
- в) Джон Граунт.*

5. Обґрунтував ідею “єдиної синтетичної таблиці”, в якій було б зведено результати вивчення інтенсивності та тривалості всіх демографічно важливих явищ та процесів упродовж життя покоління.

- а) Ю. А. Корчак-Чепурівський;*
- б) В. К. Воблий;*
- в) М. В. Птуха.*

6. Ним розроблено методики вимірювання впливу смертності в окремих вікових групах на збільшення очікуваної тривалості життя, впливу окремих причин

смерті на смертність в працездатному віці, розрахунку темпів зростання чисельності та вікового складу стабілізованого населення з постійним рівнем міграції, перспективних розрахунків чисельності населення із застосуванням комбінованих таблиць доживання та вікової інтенсивності міграції і т. ін.

- а) Ю. А. Корчак-Чепурівський;
- б) В. К. Воблий;
- в) М. В. Птуха.

7. Український економіст і демограф. Досліджував питання відтворення населення в окремих країнах та організацію переписів.

- а) Ю. А. Корчак-Чепурівський;
- б) В. К. Воблий;
- в) М. В. Птуха;
- г) Кетле Ламбер Адольф Жак.

8. У 1853 р. на 1-й сесії Міжнародного статистичного конгресу в Брюсселі запропонував скласти співставну міжнародну номенклатуру хвороб та причин смерті.

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль);
- б) Джон Граунт;
- в) Кетле Ламбер Адольф Жак.

9. Одні з перших, відомих нам на сьогодні праць, де мова йде про питання демографії, належать:

- а) Платону;
- б) Страбону;
- в) Птолемею.

10. Висловив формулу: “Малочисельне населення – ось істинна бідність”:

- а) У. Петті;
- б) А. Сера;
- в) Т. Мен.

11. У 1806 р. увів поняття “народонаселення”:

- а) І.Ф. Герман;

б) Г.Ф. Юнкер;

в) О.І. Рігельман.

12. Розробив першу в Україні статистичну анкету, яка враховувала кількість міських і сільських мешканців, розподіл їх за заняттями, антропометричні дані тощо. Згідно з цією анкетною вперше обраховувалась кількість осіб жіночої статі:

а) І.Ф. Герман;

б) Ф.І. Туманський;

в) Д.Пащенко.

13. Автор праці “Політична арифметика”, в якій аналізувались демографічні процеси:

а) Вільям Петті;

б) Томас Мальтус;

в) Адольф Кетле.

14. Хто сформулював теорію народонаселення, згідно з якою населення зростає швидше, ніж засоби існування:

а) Джон Граунт;

б) Томас Мальтус;

в) Арсен Дюмон.

15. Праця Дослід про закон народонаселення належить:

а) Вільяму Петті;

б) Томасу Мальтусу;

в) Жану Гійяру.

16. Хто вперше застосував кількісні методи для аналізу смертності в Лондоні:

а) Джон Граунт;

б) Адольф Кетле;

в) Михайло Птуха.

17. Представником класичної демографічної думки XVIII ст. є:

а) Вільям Петті;

б) Томас Мальтус;

в) Ю. Корчак-Чепурівський.

18. Яка наука стала основою формування демографії на ранніх етапах її розвитку:

- а) статистика;
- б) біологія;
- в) фізика.

19. Перші регулярні переписи населення у Європі почали проводитись у:

- а) XVII ст.;
- б) XVIII ст.;
- в) XIX ст.

20. Хто з учених зробив вагомий внесок у розвиток демографічної статистики:

а) Адольф Кетле; б) Джон Граунт; в) обидва варіанти правильні.

21. Основною метою ранніх демографічних досліджень було:

- а) аналіз економічного розвитку;
- б) облік населення та його характеристик;
- в) вивчення природних ресурсів.

22. Демографія як самостійна наука сформувалася у:

- а) XVII ст.;
- б) XVIII ст.;
- в) XIX ст.

23. Хто з українських учених зробив значний внесок у розвиток демографії у XX ст.:

- а) М. В. Птуха;
- б) В. К. Воблий;
- в) обидва варіанти правильні.

24. Історичний розвиток демографії тісно пов'язаний із розвитком:

- а) статистики та економіки;
- б) медицини;
- в) усі варіанти правильні.

Тестові завдання до теми 3: Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія

1. Найбільш узагальнена характеристика сучасного рівня смертності в кожному віці – це:

- а) очікувана тривалість життя;*
- б) рівень смертності;*
- в) рівень смертності по вікових групах.*

2. Старіння населення Китаю – прямий наслідок:

- а) демографічної політики та зростання тривалості життя;*
- б) відсутністю хоч трохи значних зовнішніх міграцій;*
- в) складна процедура розлучення.*

3. Сучасний тип смертності зумовлений:

- а) зовнішніми чинниками;*
- б) внутрішніми чинниками.*

4. Для оцінки благополуччя суспільства, для визначення рівня соціально-економічного розвитку країни застосовують:

- а) рівень смертності;*
- б) рівень дитячої смертності;*
- в) рівень народжуваності.*

5. На сьогодні загальний коефіцієнт смертності найвищий у:

- а) країнах, що розвиваються;*
- б) розвинених країнах;*
- в) у країнах з перехідною економікою.*

6. Головною причиною смертності населення Світу є:

- а) транспортні катастрофи;*
- б) новоутворення;*
- в) хвороби органів системи кровообігу.*

7. Найнижча тривалість життя 33 роки:

- а) Малаві;*
- б) Свазіленд;*

в) Замбія.

8. Найбільша тривалість життя 82 роки:

а) Швейцарія;

б) Ісландія;

в) Японія.

9. Високий рівень життя сприяє народжуваності:

а) так;

б) ні.

10. Цей коефіцієнт показує, яку кількість дітей народжує в середньому одна жінка за весь репродуктивний період:

а) коефіцієнт фертильності;

б) сумарний коефіцієнт народжуваності;

в) загальний коефіцієнт народжуваності.

11. Для забезпечення простого заміщення поколінь у розвинених країнах, сумарний коефіцієнт народжуваності має бути не менше:

а) 3 особи;

б) 2,1 особи;

в) 2,5 особи.

12. «Демографічний вибух» відбувся у:

а) 50-60 рр., ХХ ст.;

б) 60-70 рр., ХХ ст.;

в) 70-80 рр., ХХ ст..

13. Дитяча смертність – це:

а) смертність дітей віком до 1 року;

б) смертність дітей до 5 років;

в) смертність підлітків.

14. Основним показником рівня народжуваності є:

а) загальний коефіцієнт смертності;

б) загальний коефіцієнт народжуваності;

в) коефіцієнт міграції.

15. До внутрішніх чинників смертності належать:

- а) хвороби;
- б) екологічні катастрофи;
- в) дорожньо-транспортні пригоди.

16. Очікувана тривалість життя – це:

- а) середній вік населення;
- б) середній вік померлих;
- в) середня кількість років, яку може прожити новонароджений.

17. Найвищий рівень народжуваності характерний для:

- а) розвинених країн;
- б) країн, що розвиваються;
- в) країн з перехідною економікою.

18. Низький рівень народжуваності зумовлений:

- а) високим рівнем освіти та урбанізацією;
- б) високою смертністю;
- в) природними катастрофами.

19. Смертність працездатного населення найбільше впливає на:

- а) економічний розвиток;
- б) клімат;
- в) географічне положення.

20. Основною причиною зниження смертності у ХХ ст. стало:

- а) розвиток медицини;
- б) зростання народжуваності;
- в) міграція населення.

21. Демографічне старіння населення супроводжується:

- а) збільшенням частки молоді;
- б) збільшенням частки людей похилого віку;
- в) зростанням народжуваності.

22. Фертильний (репродуктивний) вік жінки становить приблизно:

- а) 10–30 років;

б) 15–49 років;

в) 20–60 років.

23. Зниження дитячої смертності призводить до:

а) зменшення тривалості життя;

б) зростання чисельності населення;

в) зменшення народжуваності.

24. Висока смертність може бути наслідком:

а) низького рівня життя;

б) слабкого розвитку медицини;

в) усі варіанти правильні.

Тестові завдання до теми 4: Сім'я у системі демографічних досліджень

1. Сімейний склад населення – це:

- а) сімейна структура;
- б) розподіл населення за чисельністю, складом і типами сімей;
- в) розподіл членів сім'ї за соціально-економічними ознаками;
- г) усе вірно.

2. Загальний коефіцієнт шлюбності означає:

- а) відношення числа всіх зареєстрованих шлюбів за певний період до середньої чисельності населення в цей період;
- б) число шлюбів, зареєстрованих у цей період;
- в) число шлюбів, зареєстрованих за певний період у розрахунку на 1000 жителів;
- г) співвідношення числа зареєстрованих шлюбів за два суміжних періоди (роки).

3. Від умов та способу життя залежить:

- а) сімейний склад;
- б) розвиток сім'ї;
- в) міжособистісні стосунки в сім'ї;
- г) проблеми виховання та становище дитини в сім'ї.

4. Частка тих, хто перебуває в шлюбі, в окремих вікових групах (за даними переписів) – це:

- а) спеціальний коефіцієнт шлюбності;
- б) рівень шлюбності;
- в) рівень шлюбності по вікових групах.

5. Сімейний склад населення визначають розподілом людей за:

- а) величиною та типами сімей;
- б) демографічними ознаками;
- в) соціально-економічними ознаками;
- г) усе неправильно.

6. *Репродуктивна поведінка індивіда – це система дій щодо народження дитини:*

- а) так;
- б) ні.

7. *Демографія досліджує такі функції сім'ї:*

- а) рекреативну;
- б) репродуктивну;
- в) виховну;
- г) господарсько-економічну.

8. *Сім'ї поділяють на такі типи:*

- а) повні та неповні;
- б) прості та складні;
- в) нуклеарні;
- г) усе правильно.

9. *Шлюбна поведінка – це поведінка людей у зв'язку з:*

- а) укладанням шлюбу;
- б) народженням дитини;
- в) припиненням шлюбу;
- г) усе правильно.

10. *Поняття “шлюб” і “сім'я” тотожні:*

- а) так;
- б) ні.

11. *Процес розпаду подружніх пар серед населення унаслідок розірвання шлюбу – це ...*

- а) розлучення;
- б) розлучуваність;
- в) припиненням шлюбу.

12. *Процес утворення шлюбних пар у населенні – це*

- а) шлюбність;
- б) шлюбний стан;

в) шлюбна поведінка.

13. Нуклеарна сім'я – це:

а) сім'я, що складається з батьків і дітей;

б) сім'я з кількох поколінь;

в) сім'я без дітей.

14. Розширена (складна) сім'я – це:

а) сім'я з однієї особи;

б) сім'я, що включає кілька поколінь родичів;

в) сім'я без дітей.

15. Неповна сім'я – це:

а) сім'я без дітей;

б) сім'я з одним із батьків;

в) сім'я з багатьма дітьми.

16. Основною функцією сім'ї в демографії є:

а) економічна;

б) репродуктивна;

в) рекреаційна.

17. Вік вступу до шлюбу впливає на:

а) рівень народжуваності;

б) рівень смертності;

в) міграцію населення.

18. Збільшення кількості розлучень призводить до:

а) зростання народжуваності;

б) збільшення кількості неповних сімей;

в) зменшення міграції.

19. Шлюбний вік – це:

а) середній вік населення;

б) встановлений законом мінімальний вік для вступу до шлюбу;

в) вік виходу на пенсію.

20. До показників розлучуваності належить:

- а) коефіцієнт шлюбності;
- б) коефіцієнт розлучуваності;
- в) коефіцієнт народжуваності.

21. *Демографічна поведінка сім'ї включає:*

- а) репродуктивну поведінку;
- б) шлюбну поведінку;
- в) міграційну поведінку;
- г) усе правильно.

22. *Середній розмір сім'ї – це:*

- а) кількість дітей у сім'ї;
- б) середня кількість членів сім'ї;
- в) кількість шлюбів.

23. *Зменшення середнього розміру сім'ї характерне для:*

- а) традиційного суспільства;
- б) індустріального суспільства;
- в) аграрного суспільства.

24. *Високий рівень урбанізації сприяє:*

- а) збільшенню кількості багатодітних сімей;
- б) зменшенню розміру сім'ї;
- в) зростанню смертності.

Тестові завдання до теми 5: Сучасні процеси та тенденції міжнародної міграції населення

1. Загальний коефіцієнт рухливості – це:

- а) відношення числа іммігрантів, які прибули в країну, до середньої чисельності населення цієї країни за певний період (рік);
- б) середня кількість мігрантів певної території, що припадає на 1000 осіб середньої кількості населення;
- в) співвідношення чисельності іммігрантів, які прибули в країну, за два суміжних періоди (роки);
- г) відношення числа іммігрантів, які прибули в країну в звітному періоді, до числа емігрантів, які вибули з цієї країни за той самий період часу.

2. За формою міграційний рух може бути:

- а) організованим;
- б) епізодичним;
- в) етнічним;
- г) внутрішнім.

3. Епізодичні міграції порівняно з іншими видами є:

- а) визначальними;
- б) рівнозначними;
- в) несуттєвими;
- г) усе неправильно.

4. Одним з перших дослідників міграційних процесів є:

- а) французький демограф А. Ландрі;
- б) російський демограф Д. Валентей;
- в) німецький демограф В. Лексис;
- г) англійський учений Є. Г. Равенштейн.

5. Демографічна наука в розвитку міграцій населення виділяє таку кількість етапів:

- а) п'ять;
- б) три;

- в) два;
- г) усе невірно.

6. В останні роки динаміку міграційного руху населення України визначають:

- а) зміною від'ємного сальдо додатнім;
- б) істотним зменшенням величини від'ємного сальдо;
- в) збереженням значної величини від'ємного сальдо;
- г) збереженням додатного сальдо.

7. Основними причинами вимушеної міграції є:

- а) культурні;
- б) економічні;
- в) політичні;
- г) екологічні.

8. У науковому аналізі процес міграції поділяють на:

- а) три стадії;
- б) чотири стадії;
- в) два етапи;
- г) усе невірно.

9. Концепція «Міграційного переходу» належить:

- а) И. Афанасьєв;
- б) В. Зелінський;
- в) О. Власюк.

10. Для країни-експортера міграція робочої сили має:

- а) негативні наслідки;
- б) позитивні наслідки;
- в) негативні і позитивні наслідки.

11. Міграція із села в місто. Колонізація нових земель. Збільшення переміщень на великі відстані (часто у формі еміграції). Загальне посилення міграції.

Розвиток сезонних міграцій – це

- а) другий етап розвитку міграцій;
- б) п'ятий етап розвитку міграцій;

в) четвертий етап розвитку міграцій;

12. Характерна міжміська міграція переміщення із міста в село. Зберігається міждержавна міграція. Посилення контролю з боку держави – це....

а) другий етап розвитку міграцій;

б) п'ятий етап розвитку міграцій;

в) четвертий етап розвитку міграцій.

13. Імміграція – це:

а) виїзд населення з країни;

б) в'їзд населення до країни;

в) переміщення в межах країни.

14. Еміграція – це:

а) в'їзд населення до країни;

б) виїзд населення з країни;

в) тимчасове переміщення населення.

15. Сальдо міграції – це:

а) сума іммігрантів і емігрантів;

б) різниця між кількістю прибулих і вибулих;

в) загальна чисельність населення.

16. Внутрішня міграція – це:

а) переміщення між країнами;

б) переміщення в межах однієї країни;

в) переміщення між континентами.

17. Зовнішня міграція – це:

а) переміщення між регіонами країни;

б) переміщення через державні кордони;

в) переміщення в межах міста.

18. Основною причиною трудової міграції є:

а) політичні фактори;

б) економічні фактори;

в) природні катастрофи.

19. *«Витік мізків» – це:*

- а) переміщення некваліфікованої робочої сили;
- б) еміграція висококваліфікованих спеціалістів;
- в) внутрішня міграція населення.

20. *Маятникова міграція – це:*

- а) постійне переселення;
- б) регулярні поїздки до місця роботи або навчання;
- в) сезонні переміщення.

21. *Сезонна міграція – це:*

- а) переміщення назавжди;
- б) тимчасові переміщення, пов'язані з порами року;
- в) переміщення в межах міста.

22. *Основним показником інтенсивності міграції є:*

- а) коефіцієнт народжуваності;
- б) коефіцієнт міграції;
- в) коефіцієнт смертності.

23. *Міжнародна міграція найбільше впливає на:*

- а) етнічний склад населення;
- б) клімат;
- в) геологічну будову території.

24. *Глобалізація сприяє:*

- а) зменшенню міграції;
- б) посиленню міжнародної міграції;
- в) ізоляції країн.

Тестові завдання до теми 6: Взаємодія демографічних і соціально-економічних процесів

1. Питання про оптимальну чисельність населення вперше розглянув:
  - а) стародавній китайський філософ Конфуцій;
  - б) античний філософ Аристотель;
  - в) англійський учений П. Уелптон;
  - г) французький демограф Ж. Бертильон.
2. Поняття “демографічного переходу” означає:
  - а) зміну традиційного типу відтворення населення сучасним;
  - б) перехід від високої смертності до низької;
  - в) зростання рівнів народжуваності;
  - г) зниження смертності та зростання народжуваності.
3. Який з демографічних чинників найбільше впливає на збільшення чисельності працездатного населення:
  - а) зростання середньої тривалості життя;
  - б) зростання народжуваності;
  - в) скорочення смертності;
  - г) міграція.
4. Старим населенням, згідно з класифікацією ООН, вважають таке, у віковій структурі якого частка людей віком 65 років і більше перевищує:

а) 7 %;	в) 5 %;
б) 10 %;	г) 20 %.
5. Яка з наведених ознак притаманна традиційному типу відтворення населення:
  - а) низька смертність;
  - б) висока народжуваність;
  - в) велика середня тривалість майбутнього життя;
  - г) повільне зростання чисельності населення.
6. Формування трудового потенціалу значною мірою залежить від таких демографічних чинників:

- а) співвідношення між окремими статеві-віковими групами населення;
- б) трудової активності окремих статеві-вікових груп;
- в) збільшення середньої тривалості життя;
- г) зростання частки міського населення.

7. Основними характеристиками сучасного типу відтворення населення є:

- а) висока смертність;
- б) коротка середня тривалість майбутнього життя;
- в) низька смертність;
- г) низька народжуваність.

8. Поняття “демографічний вибух” означає:

- а) швидке зростання населення світу;
- б) значне зростання народжуваності;
- в) зміна якісних характеристик населення;
- г) усе правильно.

9. Прихильники точки зору, що вбачали у швидкому збільшенні населення загрозу перенаселення..

- а) Т. Мор, Т. Кампанелла;
- б) Т. Мен, А. Сера;
- в) Д. Таунсенд, Р. Уоллес.

10. У демографічній науці вивчення взаємозв'язку соціально-економічних та демографічних процесів здійснюються на:

- а) макрорівні;
- б) мікрорівні;
- в) локальному рівні;
- г) усі відповіді вірні.

11. Досліджують вплив на демографічні процеси в цілому культурного, політичного та економічного розвитку. Реалізують цей напрям під час розробки економіко-демографічних моделей. Це – ....

- а) макрорівні;
- б) мікрорівні;
- в) локальному рівні.

- б) старіння населення;
- в) зменшення чисельності населення.

19. *Безробіття може спричиняти:*

- а) зростання народжуваності;
- б) зменшення народжуваності;
- в) збільшення смертності;
- г) варіанти «б» і «в» правильні.

20. *Соціально-економічний розвиток країни визначає:*

- а) рівень життя населення;
- б) демографічну поведінку;
- в) якість населення;
- г) усе правильно.

21. *Демографічна політика держави спрямована на:*

- а) регулювання демографічних процесів;
- б) підвищення рівня життя;
- в) контроль міграції;
- г) усе правильно.

22. *Зростання доходів населення зазвичай призводить до:*

- а) зростання народжуваності;
- б) зниження народжуваності;
- в) не впливає на народжуваність.

23. *Гендерна рівність у суспільстві сприяє:*

- а) зміні репродуктивної поведінки;
- б) зростанню смертності;
- в) зменшенню тривалості життя.

24. *Взаємодія демографічних і економічних процесів проявляється у:*

- а) впливі населення на економіку;
- б) впливі економіки на населення;
- в) взаємному впливі;
- г) лише впливі економіки.

Тестові завдання до теми 7: Глобальні демографічні тенденції сучасності

1. Демографічне «старіння знизу» – :

- а) зростання чисельності середньої вікової групи за рахунок збільшення кількості дітей;
- б) внаслідок зниження народжуваності скорочується чисельність дітей;
- в) зростання чисельності старих людей внаслідок зменшення смертності у старшому віці при відносному збільшенні кількості дітей.

2. Демографічна криза виявляється:

- а) у значному погіршенні розвитку населення, яке зумовлює депопуляція;
- б) в абсолютному скороченні чисельності населення;
- в) у старінні населення;
- г) усе неправильно.

3. Першим дослідником якості населення був:

- а) А. Сові;
- б) Конфуцій;
- в) Т. Шульц;
- г) А. Маршалл.

4. Просте відновлення населення, яке характеризується незначним приростом населення або відносно невисоким його абсолютним скороченням, характерно для:

- а) розвинених країн;
- б) країн що розвиваються;
- в) країн з перехідною економікою.

5. Основними характеристиками сучасного типу відтворення населення є:

- а) висока смертність;
- б) коротка середня тривалість майбутнього життя новонароджених;
- в) низька смертність;
- г) низька народжуваність.

6. Якість населення характеризують такими критеріями:

- а) стан здоров'я;

- б) рівень освіти;
- в) територіальна структура;
- г) шлюбність.

7. *Поняття “демографічний вибух” означає:*

- а) швидке зростання населення світу;
- б) значне збільшення народжуваності;
- в) зміни якісних характеристик населення;
- г) усе правильно.

8. *“Індекс розвитку людського потенціалу” охоплює такі складові:*

- а) середня тривалість життя;
- б) рівень освіти дорослого населення;
- в) рівень зайнятості;
- г) соціальний стан.

9. *Систематичне зменшення чисельності населення, як правило, внаслідок скорочення народжуваності – це :*

- а) демографічне старіння;
- б) демографічна криза;
- в) депопуляція.

10. *Які показники використовують під час розрахунків витрат, потрібних для пенсійного забезпечення тощо?*

- а) відношення кількості дітей, кількості осіб пенсійного віку і їх загальної сукупності до чисельності населення у працездатному віці;
- б) кількість населення країни;
- в) кількість населення працездатного віку;
- г) усі відповіді вірні.

11. *За оцінками експертів, до найменш розвинених країн належать ті, індекс людського розвитку яких не перевищує:*

- а) 0,500;
- б) 0,650;

в) 0,700.

12. Серед основних характеристик якості населення називав стереотипи поведінки, відмову від орієнтації на нестримне збільшення споживання, обмеження кількості населення у країнах, що розвиваються, формуванню та реалізацію здібностей людської особистості:

- а) П. Сорокін;
- б) А. Печчеї;
- в) А. Совві.

13. Демографічне «старіння згори» – це:

- а) зростання частки дітей у населенні;
- б) збільшення частки осіб похилого віку внаслідок зростання тривалості життя;
- в) зменшення чисельності населення.

14. Депопуляція характерна для країн із:

- а) високою народжуваністю;
- б) низькою народжуваністю і високою смертністю;
- в) високою тривалістю життя.

15. Найвищі темпи приросту населення спостерігаються у:

- а) розвинених країнах;
- б) країнах, що розвиваються;
- в) країнах Європи.

16. Глобалізація впливає на демографічні процеси через:

- а) посилення міграції;
- б) поширення нових моделей поведінки;
- в) економічну інтеграцію;
- г) усе правильно.

17. Гендерна структура населення – це:

- а) розподіл населення за віком;
- б) розподіл населення за статтю;
- в) розподіл населення за освітою.

18. Демографічне навантаження – це:

- а) кількість населення;
- б) співвідношення працездатного і працездатного населення;
- в) рівень народжуваності.

19. Найбільша тривалість життя характерна для:

- а) розвинених країн;
- б) найменш розвинених країн;
- в) країн з високою народжуваністю.

20. Основною причиною зниження народжуваності у світі є:

- а) урбанізація;
- б) підвищення рівня освіти;
- в) зайнятість жінок;
- г) усе правильно.

21. Демографічна глобалізація проявляється у:

- а) ізоляції країн;
- б) активізації міжнародної міграції;
- в) зменшенні контактів між країнами.

22. Країни з високим рівнем старіння населення стикаються з проблемою:

- а) надлишку робочої сили;
- б) дефіциту трудових ресурсів;
- в) високої народжуваності.

23. Зростання рівня освіти населення призводить до:

- а) збільшення народжуваності;
- б) зниження народжуваності;
- в) не впливає на демографію.

24. Однією з глобальних демографічних проблем сучасності є:

- а) перенаселення окремих регіонів;
- б) старіння населення;
- в) міграційні кризи;
- г) усе правильно.

Тестові завдання до теми 8: Актуальні демографічні виклики України

1. Коефіцієнт міграції населення України становить:

- а) 2,25 ‰;
- б) 3,21 ‰;
- в) 4,1 ‰.

2. Аналіз статевих структури населення України свідчить про переважання:

- а) чоловіків;
- б) жінок.

3. Рівень смертності в Україні у 2017 році становив:

- а) 14,4 ‰ (5-те місце у світі);
- б) 20,5 ‰ (7-ме місце у світі);
- в) 31,1 ‰ (10 місце у світі).

4. Показник постаріння населення в Україні становить:

- а) 21,4 р.;
- б) 23 р.;
- в) 17,3 р.

5. Де найбільше виражений процес старіння населення і де коефіцієнт смертності перевищує 25 осіб на 1000 осіб:

- а) в північно-східних районах Чернігівської та Сумської областей;
- б) в північно-західних районах Кіровоградської та Миколаївської областей;
- в) у Запорізьській та Рівненській областях.

6. Головною причиною смертності населення України є:

- а) транспортні катастрофи;
- б) новоутворення;
- в) хвороби органів системи кровообігу.

7. Яким має бути сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні для забезпечення простого відтворення населення?

- а) 1,5;
- б) 1,0;

в) 2,0;

г) 2,3.

8. Який тип відтворення населення характерний для України?

а) розширений;

б) простий;

в) звужений.

9. Чисельність населення країни 2017 року становила

а) 44,03 млн. осіб.;

б) 45,06 млн. осіб.;

в) 47,09 млн. осіб.

10. Яке місце за чисельністю у світі займає Україна?

а) 45-те;

б) 32-ге;

в) 67-ме.

11. Природний приріст населення в Україні складає:

а) -0,41 % (220-те місце у світі);

б) -0,25 % (120 місце у світі);

в) 0,1 % (50 місце у світі).

12. Показник народжуваності населення в Україні у 2017 році становив:

а) 11,0 ‰;

б) 10,3 ‰;

в) 7,1 ‰.

13. Основною причиною депопуляції в Україні є:

а) висока народжуваність;

б) низька смертність;

в) низька народжуваність і висока смертність;

г) висока міграція.

14. Яка вікова група населення України скорочується найшвидше:

а) діти;

б) працездатне населення;

в) особи похилого віку.

15. Від'ємне сальдо міграції означає:

- а) переважання імміграції над еміграцією;
- б) рівність імміграції та еміграції;
- в) переважання еміграції над імміграцією.

16. Основним напрямом трудової міграції українців є:

- а) країни Африки;
- б) країни Європи;
- в) країни Південної Америки.

17. Демографічне старіння в Україні проявляється у:

- а) зростанні частки молоді;
- б) зменшенні тривалості життя;
- в) збільшенні частки осіб похилого віку.

18. Однією з причин низької народжуваності в Україні є:

- а) високий рівень життя;
- б) економічна нестабільність;
- в) низький рівень освіти.

19. Урбанізація в Україні призводить до:

- а) зростання народжуваності;
- б) зменшення розміру сім'ї;
- в) збільшення сільського населення.

20. Основною проблемою ринку праці в Україні є:

- а) надлишок робочих місць;
- б) дефіцит робочої сили в окремих галузях;
- в) відсутність міграції.

21. Зменшення чисельності населення України впливає на:

- а) економічний розвиток;
- б) обороноздатність країни;
- в) соціальну сферу;
- г) усе правильно.

22. *Високий рівень смертності в Україні пов'язаний із:*

- а) високою якістю медицини;
- б) нездоровим способом життя;
- в) високим рівнем доходів.

23. *Яка тенденція характерна для сільського населення України:*

- а) омолодження;
- б) старіння;
- в) швидке зростання чисельності.

24. *Одним із шляхів подолання демографічної кризи в Україні є:*

- а) стимулювання народжуваності;
- б) покращення системи охорони здоров'я;
- в) регулювання міграції;
- г) усе правильно.

Тестові завдання до теми 9: Методи та інструменти демографічного аналізу

1. Коефіцієнт шлюбності означає:

- а) відношення числа всіх зареєстрованих шлюбів за певний період до середньої чисельності населення за цей період;
- б) число шлюбів, зареєстрованих за певний період;
- в) число шлюбів, зареєстрованих за певний період у розрахунку на 1000 жителів;
- г) співвідношення зареєстрованих шлюбів за два суміжних періоди (роки).

2. Демографічна статистика – це:

- а) сукупність статистичних методів, які використовують у демографічному аналізі;
- б) статистичні дані про населення;
- в) складова у системі демографічних наук;
- г) форма звітності.

3. Для аналізу демографічної поведінки та ставлення населення до різних демографічних подій використовують:

- а) соціологічні методи;
- б) політологічні методи;
- в) демографічні методи.

4. Поперечний аналіз – це:

- а) метод умовної генерації;
- б) вивчення частоти демографічних подій у житті когорти в різні періоди;
- в) метод гіпотетичного покоління;
- г) усе правильно.

5. Тривалість покоління – це:

- а) середній інтервал часу, що розділяє покоління батьків та їхніх дітей;
- б) інтервал часу в 28–30 років;
- в) усе правильно.

6. *Поняття “демографічний аналіз” означає:*

- а) вивчення частоти демографічних подій у житті когорти в різні періоди;
- б) вивчення частоти демографічних подій у різних когортах в один і той самий календарний період;
- в) метод реального покоління (генерації);
- г) усе правильно.

7. *Реальне покоління (реальна генерація) – це:*

- а) сукупність ровесників;
- б) сукупність сучасників;
- в) сукупність однолітків;
- г) усе правильно

8. *Повздовжній аналіз – це:*

- а) метод умовної генерації;
- б) метод реального покоління;
- в) метод гіпотетичного покоління;
- г) усе правильно.

9. *Гіпотетичну генерацію утворюють:*

- а) люди, що живуть одночасно;
- б) сучасники різного віку;
- в) люди, які народилися одночасно;
- г) учасники умовної генерації.

10. *Демографічні індекси – це:*

- а) показники, що характеризують інтенсивність демографічного процесу;
- б) темп зміни чисельності населення протягом певного часу;
- в) показники, що відображають рух демографічних явищ;
- г) метод дослідження демографічних процесів.

11. *Статтєво-вікова піраміда відображає:*

- а) розподіл населення за віком;
- б) загальну чисельність населення;
- в) розподіл населення за віком і статтю;

г) розподіл населення за віковими групами.

12. Якісний демографічний аналіз залежить від:

а) підбору конкретних методів та показників;

б) від обсягу і якості інформації;

в) усі відповіді вірні.

13. Абсолютні демографічні показники – це:

а) показники, що виражаються у відсотках;

б) чисельні значення (кількість народжених, померлих тощо);

в) відносні величини;

г) індекси.

14. Відносні демографічні показники – це:

а) абсолютні значення;

б) співвідношення демографічних явищ;

в) тільки чисельність населення;

г) середні величини.

15. Коефіцієнт смертності визначається як:

а) кількість померлих за рік;

б) кількість померлих на 1000 осіб населення;

в) співвідношення народжених і померлих;

г) темп приросту населення.

16. Коефіцієнт народжуваності визначається як:

а) кількість народжених;

б) кількість народжених на 1000 осіб населення;

в) різниця між народженими і померлими;

г) частка дітей у населенні.

17. Демографічні таблиці – це:

а) графічні зображення;

б) систематизовані статистичні дані;

в) лише текстові описи;

г) математичні формули.

18. *Таблиці смертності використовують для:*

- а) аналізу народжуваності;
- б) оцінки тривалості життя;
- в) аналізу міграції;
- г) визначення чисельності населення.

19. *Демографічне прогнозування – це:*

- а) аналіз минулих подій;
- б) оцінка майбутніх змін чисельності та структури населення;
- в) підрахунок населення;
- г) проведення перепису.

20. *Основою демографічного аналізу є:*

- а) перепис населення;
- б) економічні дані;
- в) політичні дослідження;
- г) природні ресурси.

21. *Когортний аналіз – це:*

- а) аналіз різних поколінь в один момент часу;
- б) аналіз однієї групи людей протягом часу;
- в) аналіз територій;
- г) аналіз міграції.

22. *Середні демографічні показники – це:*

- а) абсолютні величини;
- б) узагальнені характеристики демографічних процесів;
- в) індекси;
- г) коефіцієнти.

23. *Графічні методи в демографії використовують для:*

- а) збору інформації;
- б) візуалізації даних;
- в) проведення переписів;
- г) визначення чисельності населення.

24. *Точність демографічного аналізу залежить від:*

- а) методів обробки;
- б) якості статистичних даних;
- в) правильності інтерпретації;
- г) усе правильно.

Тестові завдання до теми 10: Методологія та практика демографічного прогнозування

1. Точність демографічного прогнозу залежить від:

- а) обґрунтованості гіпотез щодо основних складових демографічного прогнозу;
- б) тривалості прогнозованого періоду;
- в) ступеня складності методів, що використовують під час прогнозування;
- г) тривалості розробки прогнозу.

2. Основними напрямками демографічного прогнозування на сучасному етапі є:

- а) глобальний;
- б) оптимістичний;
- в) регіональний;
- г) індикативний.

3. Перші перспективні обчислення населення України було виконано:

- а) А. Бориневичем;
- б) К. Воблим;
- в) Ю. Корчак-Чепурківським;
- г) О. Русовим.

4. Таблиці смертності – це:

- а) таблиці доживання;
- б) числові моделі смертності;
- в) система взаємопов'язаних показників;
- г) усе невірно.

5. Вивчають реальну ситуацію, виявляють у ній проблемні моменти, збереження яких у майбутньому спричинить поглиблення існуючих та виникнення нових проблем – це..

- а) прогнози попередження;
- б) аналітичні прогнози;
- в) нормативні прогнози;
- г) функціональні прогнози.

6. Розробляють конкретні рекомендації з метою досягнення певного бажаного стану демографічних процесів – це

- а) прогнози попередження;
- б) аналітичні прогнози;
- в) нормативні прогнози;
- г) функціональні прогнози.

7. Електоральний прогноз – це приклад

- а) прогнозу попередження;
- б) аналітичного прогнозу;
- в) нормативного прогнозу;
- г) функціонального прогнозу.

8. Дає змогу розрахувати як загальну чисельність населення на перспективу, так і розподіл його за статтю та віком – це..

- а) метод “пересування віків”, або метод компонент;
- б) екстраполяційний метод;
- в) аналітичний метод.

9. Об’єктом демографічного прогнозування є:

- а) усі відповіді вірні;
- б) населення та його відтворення;
- в) віково-статевий склад населення.

10. Систематично демографічні прогнози почали розроблятися в Україні з

а) 1963 р.; б) 1975 р.; в) 1983 р..

11. Метод екстраполяції застосовують для:

- а) короткострокового прогнозу;
- б) середньострокового прогнозу;
- в) довгострокового прогнозу.

12. Аналітичний характер має:

- а) короткостроковий прогноз;
- б) середньостроковий прогноз;
- в) довгостроковий прогноз.

13. Метод компонент (метод “пересування віків”) використовується для:

- а) оцінки минулих демографічних процесів;
- б) прогнозування чисельності та структури населення;
- в) аналізу міграції;
- г) розрахунку доходів населення.

14. Короткостроковий демографічний прогноз охоплює період:

- а) до 1 року;
- б) 1–5 років;
- в) 10–20 років;
- г) понад 50 років.

15. Середньостроковий демографічний прогноз охоплює період:

- а) до 1 року;
- б) 1–5 років;
- в) 5–20 років;
- г) понад 30 років.

16. Довгостроковий демографічний прогноз охоплює період:

- а) до 5 років;
- б) 5–10 років;
- в) 20–50 років;
- г) понад 100 років.

17. Основною метою демографічного прогнозування є:

- а) опис минулих подій;
- б) визначення майбутньої чисельності та структури населення;
- в) облік населення;
- г) проведення переписів.

18. Базовим джерелом даних для демографічного прогнозування є:

- а) переписи населення;
- б) соціологічні опитування;
- в) економічні звіти;
- г) медична статистика.

19. Метод екстраполяції ґрунтується на:

- а) аналізі випадкових змін;
- б) продовженні існуючих тенденцій у майбутнє;
- в) нормативних вимогах;
- г) експертних оцінках.

20. Нормативний демографічний прогноз передбачає:

- а) опис існуючих тенденцій;
- б) визначення бажаного стану демографічних процесів;
- в) аналіз статистики;
- г) випадкові зміни.

21. Аналітичний демографічний прогноз використовується для:

- а) формування політики;
- б) виявлення проблем і тенденцій розвитку;
- в) встановлення нормативів;
- г) обліку населення.

22. Демографічне прогнозування найчастіше застосовується у:

- а) економіці та соціальній політиці;
- б) фізиці;
- в) геології;
- г) астрономії.

23. Основним елементом віково-статевої структури є:

- а) рівень доходів;
- б) розподіл населення за віком і статтю;
- в) рівень освіти;
- г) рівень зайнятості.

24. Якість демографічного прогнозу залежить від:

- а) кількості населення;
- б) методів аналізу та достовірності даних;
- в) географічного положення країни;
- г) кліматичних умов.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М., Мартинюк В. О. Демографічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua>.
2. Банчук-Петросова О. В. Вплив пандемії COVID-19 на смертність населення України: демографічний аналіз. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 1 (47). С. 34–48.
3. Блінова О. Є. Психологічні та демографічні чинники вимушеної міграції українців в умов воєнного стану. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2023. Т. 72. С. 15–22.
4. Боровик О. М. Трансформація шлюбно-сімейних відносин в Україні: сучасні тенденції. *Український соціум*. 2019. № 3 (70). С. 89–101.
5. Буглак Т. В. Демографічна криза в Україні: передумови, наслідки та шляхи подолання. *Економіка. Управління. Інновації*. 2020. № 2 (28). URL: <http://eui.ztu.edu.ua>.
6. Васильківський І. В. Старіння населення як виклик для системи пенсійного забезпечення України. *Фінансовий простір*. 2018. № 4 (32). С. 45–52.
7. Власенко Н. С. Статистичний аналіз міграційних процесів в Україні: методологія та практика. *Статистика України*. 2017. № 3. С. 12–19.
8. Гаврилюк О. В. Депопуляція сільського населення України: регіональний аспект. *Економіка АПК*. 2021. № 5. С. 67–75.
9. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти демографічного розвитку України. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2 (27). С. 115–126.
10. Гладун О. М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття : монографія. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2018. 416 с.

11. Гнібіденко І. Ф. Міграційні ризики та формування міграційної політики України в сучасних умовах. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4, № 2. С. 204–211.
12. Головка С. М. Проблеми народжуваності в Україні в контексті соціально-економічної нестабільності. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2015. № 4 (74). С. 130–136.
13. Горбунова Л. М. Демографічні втрати України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії: попередні оцінки. *Соціологічні студії*. 2024. № 1 (24). С. 8–14.
14. Григор'єва Н. П. Здоров'я населення як чинник демографічної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 43. С. 51–57.
15. Гуменюк А. М. Механізми державного регулювання внутрішньої міграції в умовах воєнного стану. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2023. Вип. 2 (30). URL: <http://www.dbuapa.dp.ua>.
16. Демографічна криза в Україні: проблеми та перспективи відновлення (2024–2026 рр.) : аналітична доповідь / за ред. М. В. Зуба. Київ : НІСД, 2026. 120 с.
17. Демографічна ситуація в Україні в період незалежності: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/08/21/infografika/suspilstvo/demohrafichna-sytuacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti> (дата звернення 12.04.2026 рік)
18. Демографічний паспорт України – 2025 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2025. 185 с.
19. Дорошенко С. В. Формування людського капіталу в умовах депопуляції: регіональний вимір. *Регіональна економіка*. 2017. № 1. С. 44–53.
20. Дрозд О. В. Вплив урбанізації на демографічну поведінку молоді. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 312–316.

21. Загвойська Л. Д. Екологічна демографія: взаємозв'язок екологічних чинників та тривалості життя населення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.5. С. 222–229.
22. Захаров К. В. Міграційні наміри студентської молоді України: соціологічний вимір. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 95–108.
23. Звонар В. П. Соціальне відчуження як чинник деструкції демографічного потенціалу. *Економіка України*. 2018. № 9. С. 73–84.
24. Ільчук Л. І. Соціальний захист сімей з дітьми як інструмент пронаталістської політики. *Вісник НАДУ*. 2015. № 3. С. 142–149.
25. Коваль О. А. Репродуктивне здоров'я нації як пріоритет демографічної політики України. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2020. № 2 (84). С. 18–25.
26. Козловський С. В. Моделювання впливу демографічних чинників на економічне зростання України. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 5. С. 114–125.
27. Кравченко О. В. Передчасна смертність чоловіків в Україні: причини та соціально-економічні наслідки. *Україна: аспекти праці*. 2022. № 4. С. 33–41.
28. Криза народжуваності в Україні в умовах війни: виклики для майбутнього покоління. *Журнал соціологічних досліджень*. 2025. Т. 11, № 2. С. 45–58.
29. Курило І. О. Людський розвиток в Україні: інституційні виміри демографічної політики. Київ : ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України, 2016. 284 с.
30. Левчук Н. М. Над смертність населення в Україні: історичний екскурс та сучасні реалії. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 55–71.
31. Лібанова Е. М. Демографічні виклики повоєнного відновлення України. *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 10. С. 24–37.

32. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 11–26.
33. Макарова О. В. Соціальна політика в умовах демографічного старіння. Київ : Логос, 2015. 320 с.
34. Малиновська О. А. Міграційна політика України: стан, виклики, перспективи : монографія. Київ : НІСД, 2016. 240 с.
35. Марченко І. С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: від вимушеного переселення до інтеграції в громадах. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2024. Т. 7. С. 50–59.
36. Мельничук В. П. Інтеграція українських мігрантів у країнах ЄС: демографічні наслідки для України. *Міжнародні відносини: серія Економічні науки*. 2025. № 4. URL: <http://journals.iir.kiev.ua>.
37. Міграційні процеси в Україні в умовах воєнного стану: виклики для публічного управління : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2023. 164 с.
38. Міщук Г. Ю. Людський капітал та міграція: взаємозв'язок в умовах євроінтеграції. Рівне : НУВГП, 2018. 210 с.
39. Назарова Т. О. Трансформація структури зайнятості населення під впливом демографічних змін. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3 (61). С. 140–147.
40. Новікова О. Ф., Шамілева Л. Л. Демографічний складник безпеки праці та життєдіяльності населення. *Економіка промисловості*. 2021. № 2 (94). С. 88–105.
41. Оніщенко В. О. Депопуляція як загроза національній безпеці України. *Стратегічна панорама*. 2024. № 1–2. С. 14–23.
42. Палій О. М. Соціально-демографічна диференціація бідності в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2017. № 3 (81). С. 99–104.
43. Пирожков С. І. Демографічний потенціал як основа сталого розвитку суспільства. *Вісник НАН України*. 2022. № 5. С. 12–20.

44. Позняк О. В. Оцінка масштабів та демографічних наслідків зовнішньої міграції населення України. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28). С. 74–86.
45. Прибиткова І. М. Сучасні тенденції шлюбності та розлучуваності в Україні. *Соціологічні дослідження*. 2015. № 4. С. 62–71.
46. Романюк М. Д. Демографічний розвиток Карпатського регіону України: проблеми та перспективи. Львів : ІРД НАН України, 2020. 195 с.
47. Саріогло В. Г. Методологічні аспекти моніторингу показників цілей сталого розвитку в демографічній сфері. *Статистика України*. 2021. № 1. С. 34–42.
48. Слюсар Л. І. Сучасна українська сім'я: демографічні виміри та життєві стратегії. *Український соціум*. 2018. № 4 (67). С. 41–53.
49. Стефановська Т. А. Проблеми урбанізації та субурбанізації в Україні на початку ХХІ століття. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 49. С. 112–121.
50. Ткаченко Л. Г. Пенсійна реформа в Україні у світлі демографічних прогнозів. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 89–104.
51. Шевчук А. О. Демографічна політика України у період повоєнного відновлення: стратегічні пріоритети (2025–2030). *Публічне управління та правове регулювання*. 2026. № 1. С. 15–26.

ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Змістовий модуль 1: Демографічні процеси в суспільстві»

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 1. *Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії:*

Завдання 2: охарактеризуйте основні види руху населення: природний; механічний; соціальний. Наведіть приклади кожного виду руху.

Вид руху населення	Сутність процесу	Типові приклади для аналізу
Природний рух	Зміна чисельності населення через біологічні події, які регулюються суспільством.	Народження дитини; Укладання/розірвання шлюбу; Смерть особи.
Механічний рух	Просторові переміщення людей через кордони територій зі зміною місця проживання.	Еміграція ІТ-спеціалістів за кордон; Внутрішня міграція (із села до міста); Евакуація (вимушене переміщення).
Соціальний рух	Зміна якісних характеристик, статусу та місця людини в соціальній структурі.	Зміна професії або підвищення; Здобуття вищої освіти; Перехід до категорії пенсіонерів.

Завдання 3. складіть логічну схему «Науки, що вивчають народонаселення», вказавши для кожної науки предмет її дослідження.

Наукова дисципліна	Предмет дослідження в системі знань про населення
Демографія	Закономірності відтворення населення, його статево-вікова та шлюбна структура.
Економіка населення	Взаємозв'язок демографічних процесів із виробництвом, зайнятістю та споживанням.
Соціологія населення	Соціальні чинники демографічної поведінки (репродуктивні, міграційні установи).

Демографічна статистика	Кількісна сторона масових явищ і процесів у населенні, розробка методології обліку.
Географія населення	Закономірності формування мереж поселень, міграцій та просторової організації життєдіяльності.
Історична демографія	Особливості розвитку населення в різні історичні епохи, генеза демографічних криз.

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 2. Історія виникнення і розвитку демографії як науки.

До завдання 1, 3 та хронологічної таблиці: Еволюція уявлень про населення.

Таблиця 2.1. Хронологічна матриця розвитку знань про народонаселення.

Епоха / Етап	Основні дати	Видатні мислителі	Головний внесок та демографічні ідеї
Стародавній світ (<i>Античність, Давній Схід</i>)	V–IV ст. до н.е.	Конфуцій, Платон, Арістотель	Ідея «оптимуму населення». Конфуцій зазначав, що держава має регулювати пропорцію між кількістю населення та землею. Платон вираховував ідеальну чисельність громадян для поліса (\$5040\$ осіб).
Середньовіччя (<i>Панування релігійної догматики</i>)	V–XV ст.	Фома Аквінський, Аврелій Августин	Пронаталістська парадигма (заклик до розмноження) через релігійну призму. Водночас пропагувався аскетизм та celibat. Населення сприймалося як константа, регульована Богом через епідемії та війни.
Епоха Відродження та Меркантилізму	XVI–XVII ст.	Ж. Боден, Т. Мун	«Популяціонізм» — ідея про те, що велика кількість населення є головним багатством держави, джерелом податків та міці армії.
Зародження демографії як науки	1662 рік	Джон Граунт	Публікація праці «Природні та політичні спостереження над бюлетенями смертності». Початок наукової демографії, відкриття перших закономірностей відтворення.
Класичний етап (<i>Мальтузіанство</i>)	1798 рік	Томас Роберт Мальтус	Публікація «Дослідження про закон народонаселення». Перша системна теоретична модель взаємозв'язку демографії та економіки.

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія

До завдання 1: «Характеристика основних чинників народжуваності».

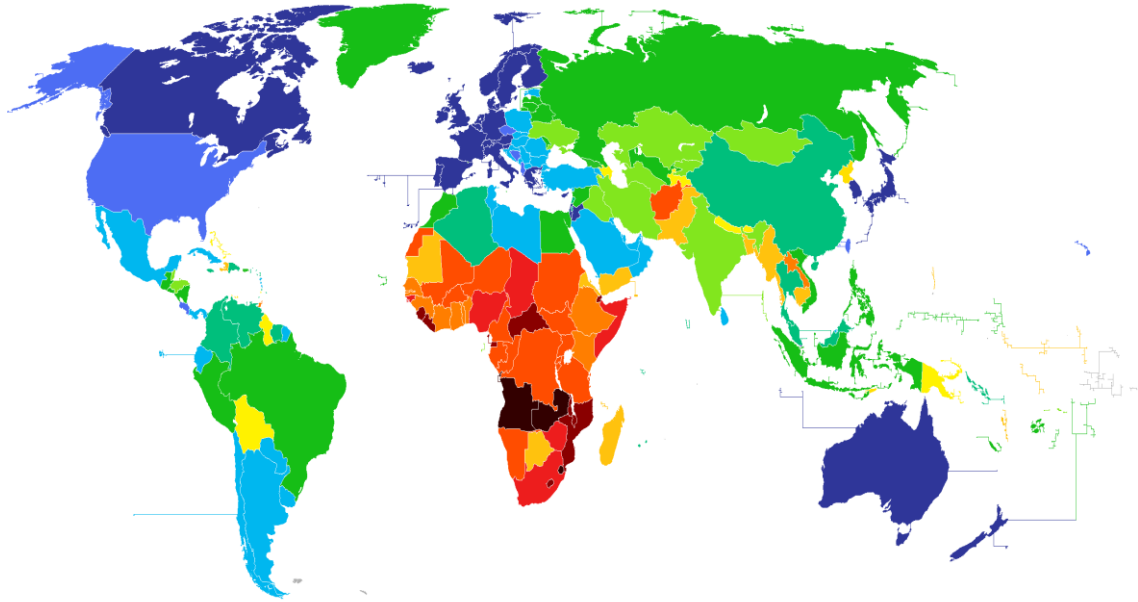

Рис.3.1 Народжуваність і смертність в Україні за 35 років [1].

Рис. 3.2 Демографічна ситуація в Україні в період незалежності [51].

До завдання 3: Проаналізуйте статистичні дані щодо народжуваності, смертності та середньої тривалості життя в Україні та Світі за останні 10 років. Визначте основні тенденції та зробіть висновки.

Очікувана середня тривалість життя у роках:

80-85	60-65
77,5-80	55-60
75-77,5	50-55
72,5-75	45-50
70-72,5	40-45
67,5-70	
65-67,5	

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 4 Сім'я у системі демографічних досліджень.

До завдання 4: «Аналіз статистики шлюбності та розлучень в Україні».

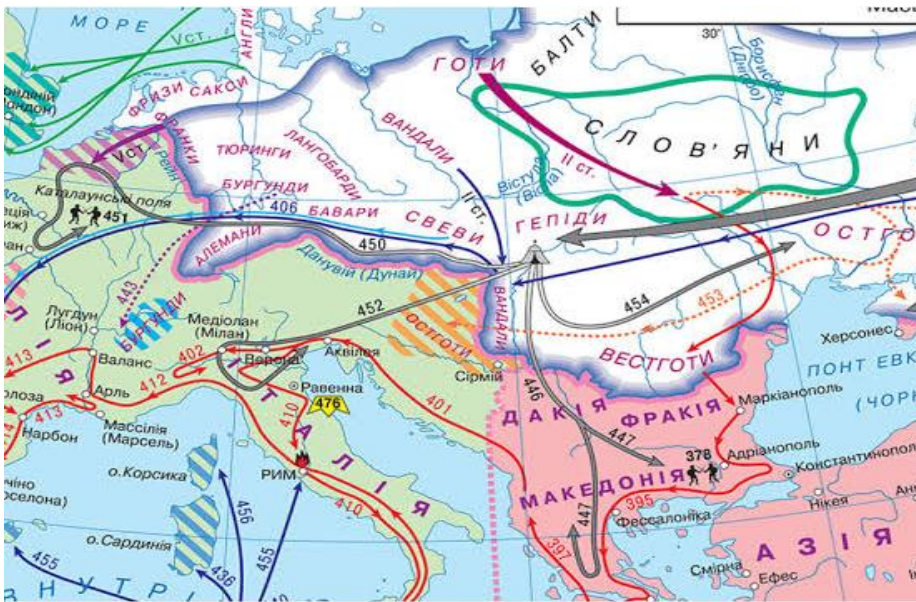
Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 5. Сучасні процеси та тенденції міжнародної міграції населення

До завдання 1. Демографічна оцінка Великого переселення народів у IV-VI століттях.

Статистика одружень і розлучень в Україні

2020- 2024/тисяч

■ Шлюби
 ■ РАЦС розлучення
 ■ Суди розлучення
■ Усього розлучень

Рис. Карта Великого переселення народів (IV–VI ст.) та загибелі Римської імперії. Джерело: Ukrmaps

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 7. Глобальні демографічні тенденції сучасності

До завдання 3. Проаналізуйте динаміку чисельності населення світу за останні 50 років. Побудуйте таблицю та визначте основні етапи зростання населення.

Населення світу за роками

Рік	Населення	Річна зміна, %	Чиста зміна	Густота (осіб/км ²)
2026	8 300 678 395	0,84%	69 065 325	56
2025	8 231 613 070	0,85%	69 640 498	55
2024	8 161 972 572	0,87%	70 237 642	55
2023	8 091 734 930	0,88%	70 327 738	54
2022	8 021 407 192	0,84%	66 958 801	54
2021	7 954 448 391	0,86%	67 447 099	53
2020	7 887 001 292	0,97%	75 707 594	53
2019	7 811 293 698	1,05%	81 390 917	52
2018	7 729 902 781	1,1%	84 284 827	52
2017	7 645 617 954	1,15%	87 063 428	51
2016	7 558 554 526	1,18%	88 062 654	51
2015	7 470 491 872	1,2%	88 875 628	50
2014	7 381 616 244	1,23%	89 822 659	50
2013	7 291 793 585	1,26%	90 591 100	49
2012	7 201 202 485	1,27%	90 278 720	48
2011	7 110 923 765	1,27%	89 191 617	48
2010	7 021 732 148	1,28%	88 965 732	47
2009	6 932 766 416	1,29%	88 308 754	47
2008	6 844 457 662	1,29%	87 148 881	46
2007	6 757 308 781	1,29%	85 856 766	45
2006	6 671 452 015	1,28%	84 481 883	45
2005	6 586 970 132	1,29%	83 592 360	44
2004	6 503 377 772	1,29%	83 016 138	44
2003	6 420 361 634	1,3%	82 631 292	43
2002	6 337 730 342	1,32%	82 793 883	43
2001	6 254 936 459	1,35%	83 233 466	42
2000	6 171 702 993	1,36%	82 696 654	41

Рік	Населення	Річна зміна, %	Чиста зміна	Густота
				(осіб/км ²)
1999	6 089 006 339	1,36%	81 939 649	41
1998	6 007 066 690	1,39%	82 278 874	40
1997	5 924 787 816	1,42%	82 732 082	40
1996	5 842 055 734	1,44%	83 176 752	39
1995	5 758 878 982	1,47%	83 327 727	39
1994	5 675 551 255	1,5%	84 006 458	38
1993	5 591 544 797	1,55%	85 554 981	38
1992	5 505 989 816	1,61%	87 253 925	37
1991	5 418 735 891	1,71%	90 932 781	36
1990	5 327 803 110	1,78%	93 371 378	36
1989	5 234 431 732	1,8%	92 439 190	35
1988	5 141 992 542	1,83%	92 246 145	35
1987	5 049 746 397	1,85%	91 673 559	34
1986	4 958 072 838	1,83%	89 129 373	33
1985	4 868 943 465	1,81%	86 767 946	33
1984	4 782 175 519	1,81%	84 847 946	32
1983	4 697 327 573	1,84%	84 654 152	32
1982	4 612 673 421	1,85%	83 896 115	31
1981	4 528 777 306	1,83%	81 171 070	30
1980	4 447 606 236	1,81%	79 066 708	30
1979	4 368 539 528	1,78%	76 442 026	29
1978	4 292 097 502	1,76%	74 233 706	29
1977	4 217 863 796	1,78%	73 617 419	28
1976	4 144 246 377	1,81%	73 511 100	28
1975	4 070 735 277	1,86%	74 319 181	27
1974	3 996 416 096	1,93%	75 611 054	27
1973	3 920 805 042	1,97%	75 887 362	26
1972	3 844 917 680	1,99%	75 069 815	26

Рік	Населення	Річна зміна, %	Чиста зміна	Густота (осіб/км²)
1971	3 769 847 865	2,03%	75 164 071	25
1970	3 694 683 794	2,08%	75 192 215	25
1969	3 619 491 579	2,1%	74 304 328	24
1968	3 545 187 251	2,07%	71 774 371	24
1967	3 473 412 880	2,04%	69 371 755	23
1966	3 404 041 125	2,08%	69 507 422	23
1965	3 334 533 703	2,15%	70 046 364	22
1964	3 264 487 339	2,25%	71 679 511	22
1963	3 192 807 828	2,22%	69 433 513	21
1962	3 123 374 315	1,91%	58 504 640	21
1961	3 064 869 675	1,64%	49 398 781	21
1960	3 015 470 894	1,67%	49 520 543	20
1959	2 965 950 351	1,88%	54 700 680	20
1958	2 911 249 671	2,06%	58 631 334	20
1957	2 852 618 337	2,05%	57 208 343	19
1956	2 795 409 994	2,01%	55 196 202	19
1955	2 740 213 792	2,02%	54 318 932	18
1954	2 685 894 860	1,97%	51 788 625	18
1953	2 634 106 235	1,94%	50 019 896	18
1952	2 584 086 339	1,86%	47 159 304	17
1951	2 536 927 035	1,76%	43 834 187	17

Навчально-методичне видання

Укладачі Лісовський А.С., Матуз О.В., Матвійчук Б.В.

Методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи з освітнього компонента «Сучасні демографічні проблеми»

Надруковано з оригінал-макета авторів.
Підп. до друку 28.02.2026 р. Формат 60x84/16
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Друк трафаретний. Ум.-друк. арк. 6,74, авт. арк. 3,35.
Наклад 30 прим., замовлення № 0074
Друк – ТОВ “Апостроф”, вул. Панівецька, 1а,
м. Кам’янець-Подільський, Україна, 32302